

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Turšič

**Analiza možnosti za zaposlovanje oseb
z lažjo motnjo v duševnem razvoju**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Turšič

Mentorica: red. prof. dr. Zinka Kolarič

**Analiza možnosti za zaposlovanje oseb
z lažjo motnjo v duševnem razvoju**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Analiza možnosti za zaposlovanje oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju

Zaposlovanje oseb z motnjami v duševnem razvoju je zelo pomembno področje, saj jim delo pogosto predstavlja edino obliko socialne vključenosti. Zaradi različnih oblik prikrajšanosti in posledično izredno zahtevne integracije v družbo, predvsem na prehodih iz izobraževanja in usposabljanja v poklic, nas je zanimalo, kakšne so njihove možnosti za zaposlitev, odziv potencialnih delodajalcev in oblike sistemske pomoči, ki jih dobijo s strani države. Glede na vse ostrejšo konkurenco na trgu dela, visokih zahtev delodajalcev in predvidevanja, da bodo ljudje zaposljivi, če bodo poleg formalne izobrazbe opremljeni še z različnimi spretnostmi in dodatnimi znanji, lahko sklepamo, da bodo manj izobražene družbene skupine postale na odprtem trgu dela nezaposljive. V empiričnem delu pa smo skozi analizo intervjujev predstavili skupne značilnosti, ki zaznamujejo mlade z lažjo motnjo v duševnem razvoju pri vstopanju na trg dela. Predvsem nas je zanimalo, s kakšnimi težavami in ovirami se pri tem srečujejo, hkrati pa smo ugotovili, da podpora državnih institucij pri zaposlovanju oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju ni zadostna. Oblikovanje programov modelov pomoči na prehodu iz izobraževanje v zaposlitev bo moralo postati pomemben del celostne obravnave oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju.

Ključne besede: zaposlovanje, nezaposlenost, socialna vključenost, lažja motnja v duševnem razvoju.

The Analysis of the Employment Opportunities for Persons With Mild Intellectual Disability

The employment of persons with intellectual disabilities is a very important field, as for them, work often represents the only form of social inclusion. Due to the different forms of deprivation and consequentially extremely difficult integration into society, especially the transition from education and training into a profession, we wondered what their job prospects were, how potential employers would respond and the forms of systemic aid obtainable from the state. Due to increasingly fierce competition in the labour market, the high demands of employers and the fact that people are more likely to be employed, if, in addition to their formal education, they are equipped with various skills and additional expertise, we expected that less-educated social groups in the open market would be practically unemployable.

In the empirical part using interview analysis, we sought to identify the common features that characterise young people with mild intellectual disabilities, when entering the labour market. Above all, we were interested to learn what kind of problems and obstacles they have to face, whilst trying to establish whether the support of state institutions in employment of persons with mild intellectual disability is sufficient. Programming models to support the transition from education to employment should become an important part of the comprehensive integration of people with mild intellectual disability.

Keywords: employment, social inclusion, mild intellectual disability.

KAZALO

1 UVOD.....	6
2 SOCIALNA VKLJUČENOST.....	7
2.1 Socialna vključenost oseb z motnjo v duševnem razvoju	9
2.2 Pomen socialne integracije.....	10
3 OPREDELITEV SKUPINE OSEB Z MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU	11
3.1 Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju	13
3.2 Dokumenti, akti, konvencije, zakoni, ki ščitijo osebe z motnjami v duševnem razvoju.....	14
3.3 Zakonodaja na področju usmerjanja in izobraževanja otrok z lažjo motnjo v duševnem razvoju	18
4 AKTIVNA POLITIKA ZAPOSLOVANJA	22
4.1 Programi in ukrepi aktivne politike zaposlovanja	23
5 OBLIKE ZAPOSLOVANJA OSEB Z LAŽJO MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU	24
5.1 Zaposlovanje na odprtem trgu delovne sile	24
5.2 Delovnopravna zakonodaja na področju zaposlovanja oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju	27
5.3 Podporna zaposlitev	29
5.4 Zaščitna zaposlitev.....	30
5.5 Varstveno-delovni centri	31
5.6 Socialna podjetja	32
6 EMPIRIČNI DEL: Analiza zaposlitvenih možnosti za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju	34
6.1 Predmet in namen analize intervjujev ter uporabljene metode raziskovanja.....	34
6.2 Analiza in interpretacija podatkov, pridobljenih z intervjuji oseb, ki so zaključile nižje poklicno izobraževanje.....	36
6.2.1 Izobraževanje in usposabljanje	37
6.2.2 Odprti trg delovne sile, oblike zaposlitev in vloga Zavoda RS za zaposlovanje	39

6.2.3 Vloga družine.....	43
6.2.4 Vizija prihodnosti.....	45
6.3 Analiza intervjuja s strokovnjakinjo zaposlitvene rehabilitacije.....	46
6.3.1 Vloga delodajalcev.....	46
6.3.2 Vloga Zavoda RS za zaposlovanje	47
6.3.3 Vloga usposabljanja in izobraževanja.....	47
6.3.4 Vloga zaposlitvenih centrov in socialnih podjetij.....	48
7 ZAKLJUČNE UGOTOVITVE.....	49
LITERATURA.....	53
PRILOGA A: ZAPISI INTERVJUJEV Z OSEBAMI, KI SO KONČALE NIŽJE POKLICNO IZOBRAŽEVANJE	59
PRILOGA B: ZAPIS INTERVJUJA S PETRO ŠTAMPAR.....	90

1 UVOD

Živimo v času kapitalizma, ki predvideva, da dobiček povečujemo na način, da je tveganje čim manjše, udeležba posameznika pa čimbolj koristna. Za doseg tega cilja so ključne hitre spremembe in prilagajanje raznim novostim (Bauman 2002). »Sodobni kapitalizem živi prav od izkoriščanja individualnih potencialov posameznikov za samomotivacijo in samoorganizacijo življenja« (Ule in drugi 2000, 35). Znanje in sposobnost učenja pa postajata najpomembnejša, saj »živimo v obdobju hitrih sprememb, ki zahteva učeče se ljudi« (Svetlik in drugi 2009, 471). Tako postajajo rutinska opravila del ekonomskega sistema, ki ga je najlažje pogrešati ali zamenjati. Zaradi tega so delavci izgubili občutek varnosti, ki so ga povezovali z delom (Bauman 2002). Pomembno pa ni samo to, da so delovna mesta zagotovljena, ampak tudi njihova kvaliteta (npr. delovne razmere, varnost, trajanje zaposlitve, količina pravic, ki izhajajo iz zaposlitve oz. delovnega mesta). V Sloveniji in na ravni povprečja v Evropski uniji je med najmanj izobraženimi osebami delež revnih zaposlenih najvišji (Smolej in drugi 2013, 60). Med najmanj izobražene osebe sodijo tudi osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju. Oblikovanje programov in modelov pomoči, izobraževanja in usposabljanja, a tudi za delo in zaposlitev, bo moralo postati pomemben del celostne obravnave oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju. Sodobne evropske družbe si želijo težave glede brezposelnosti reševati z aktivno politiko zaposlovanja. »Programi aktivnega zaposlovanja se ne omejujejo več samo na iskanje dela za nezaposlene, ampak jih tudi usposablja za uspešnejše vključevanje v trg dela« (Rus 2009, 54). Zaposlovanje oseb z motnjami v duševnem razvoju je zelo pomembno področje, saj jim delo pogosto predstavlja edino obliko socialne vključenosti. Zaradi različnih oblik prikrajšanosti in posledično izredno zahtevne integracije v družbo, predvsem na prehodih iz izobraževanja in usposabljanja v poklic, nas je zanimalo, kakšne so njihove možnosti za zaposlitev, odziv potencialnih delodajalcev in oblike sistemske pomoči. Magistrsko delo je sestavljeno iz dveh sklopov iz teoretskega in empiričnega dela. Na teoretski ravni smo skozi konceptualni razmislek opredelili družbeni položaj oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju, njihovo izobraževalno pot ter možnosti zaposlovanja. V empiričnem delu pa smo skozi kvalitativno analizo intervjujev poglobili razumevanje biografij mladih, ki so imeli v času izobraževanja status lažje motnje v duševnem razvoju. Ugotavljali smo, s kakšnim ovirami in težavami se srečujejo pri vstopanju na trg dela in ali je podpora državnih institucij pri njihovem zaposlovanju zadostna glede na zahtevnost trga delovne sile.

2 SOCIALNA VKLJUČENOST

Če želimo govoriti o socialni vključenosti, moramo opredeliti tudi njeno nasprotje, ki pa je socialna izključenost. V evropskem prostoru se koncept socialne izključenosti pogosto obravnava. V Strategiji za pametno, trajnostno in vključujočo rast, imenovano tudi Evropa 2020, je v okviru Evropske platforme za boj proti revščini zapisano, da je treba ljudem, ki se spopadajo z revščino in socialno izključenostjo, omogočiti dostojno življenje in aktivno udeležbo v družbi. Socialno izključenost pa definirajo kot izključenost iz ene ali več dimenzij države blaginje – države, trga ali civilne družbe (Mesojedec in drugi 2014).

Socialno izključenost moramo videti tudi v luči spremenjenih razmer postmodernih družb, kot so deindustrializacija, tehnološke spremembe, spremembe na trgu delovne sile, oslABLJENE družinske vezi, visoka raven brezposelnosti in krepitev družbenih neenakosti (Edgar in drugi v Mandič 2005). V današnji družbi predstavlja sposobnost ljudi, da ustvarjajo dobiček in s tem svojo ekonomsko neodvisnost, eno temeljnih zahtev in osebe, ki tega ne zmorejo, lahko kaj hitro postanejo del izključenih družbenih skupin. Zato se z različnimi kompenzacijskimi mehanizmi preprečuje socialna izključenost posameznikov – sem sodi zlasti socialna politika z zagotavljanjem socialnovarstvene mreže ter sistem družinskih, sorodniških in prijateljskih mrež (Trbanc 1996, 290). Poleg ekonomske učinkovitosti posameznikov je pomembno tudi, kako hitro se posamezniki prilagodijo spremembam v družbi. Bolje izobraženi se hitreje prilagodijo tehnološkim spremembam kot manj izobraženi, prav tako pa velja, da so bolj zavarovani pred revščino tisti, ki imajo urejene družinske razmere in zaradi tega tudi večje ekonomske rezerve (Rus 2009, 44).

Za socialno vključenost morajo skrbeti ključne državne institucije s poudarkom na zagotavljanju osnovnih življenjskih standardov ter na zagotavljanju izobraževanja, zaposlovanja in zdravstvenega varstva. Socialna vključenost v najširšem pomenu omogoča posameznikom enakopravno dostopanje do družbenih virov, priložnosti in pravic in njihovim uspešnim vključevanjem v družbo. Različne definicije socialne vključenosti poleg ekonomskega in socialnega vidika ter civilnih, političnih in državljanskih pravic poudarjajo pomen različnih odnosov, v katere so vpeti posamezniki znotraj družin in v skupnosti (Cobigo 2012). Burchardt in drugi v Cobigo (2012) definirajo štiri vidike socialne vključenosti:

- sposobnost ekonomske udeležbe (nakupa blaga in storitev),
- zaposlitev in udeleževanje v drugih pomembnih socialnih aktivnostih,
- socialne mreže (povezanost z družino, prijatelji in družbeno skupnostjo),
- politična aktivnost (vključevanje v lokalno in nacionalno odločanje skozi volitve in članstvo v organizacijah).

Socialno vključenost lahko razumemo kot vsoto kompleksnih interakcij med dejavniki v okolju in posameznikovimi osebnostnimi lastnostmi, ki omogočajo priložnosti za dostop do javnih dobrin in storitev, upoštevanje starosti, spola in socialnega položaja, ter priznavanje kompetenc posameznika, s tem pa njegovih družbenih vlog in pripadnost socialni mreži, v kateri posameznik hkrati dobiva in tudi omogoča podporo (Cobigo 2012). Bistvo teh definicij je upoštevanje enakosti posameznikov in njihova udeležnost v družbi.

Prepoznati moramo tiste skupine ljudi, pri katerih prihaja do kopičenja negativnih situacij, deprivacij in posledično povečane verjetnosti za socialno izključenost. Izguba vpliva nad pomembnimi področji v življenju posameznika lahko pripelje do tega, da posameznik postane del t. i. izključene družbene skupine. Vzroki socialne izključenosti so različni:

- ekonomski vzroki: otežen dostop do trga dela, omejene poklicne in izobraževalne izbire, nezaposlenost;
- socialni vzroki: šibke socialne mreže, vpliv lokalnega okolja, izključenost iz javnih institucij, zdravstvene težave;
- psiholoških vzroki: slabša psihološka opremljenosti (čustvena nestabilnost, slaba samopodoba, pomanjkanje motivacije, različnih veščin, znanj in izkušenj, osamljenost) (Mesojedec in drugi 2014).

Ignjatović (2002) govori o sistemski in socialni izključenosti, kar pomeni neintegriranost posameznikov v družbeni sistem in njihovo pomanjkljivo udeležbo v družbenih dejavnostih. Prav preko sistemske izključenosti prihaja do pomanjkanja dostopa do ekonomskega, socialnega, kulturnega in simbolnega kapitala (Ignjatović 2002, 159). Lastništvo vsake od štirih vrst kapitala po svoje prispeva k ohranitvi občutka varnosti, ali, v primeru pomanjkanja, še bolj poudari občutek tveganja. Prihranjeni finančni kapital omogoča ob izgubi službe daljšo ekonomsko neodvisnost. Primarne socialne mreže (družina, sorodniki, prijatelji, sodelavci) so ob iskanju nove zaposlitve pomembne zaradi različnih oblik podpore. Količina akumuliranega kulturnega kapitala (veščine, kompetence, različna znanja, izkušnje) je vedno bolj cenjena. Od simbolnega kapitala – načina, kako posameznik predstavlja kvaliteto akumuliranega kapitala

navzven – je odvisno, kako bodo posameznika sprejeli sistem in socialne skupine, v katerih je udeležen (Ignjatovič 2002, 16–162). Posamezniki oz. skupina, ki poseduje zalogo raznolikih socialnih mrež, je manj ranljiva, se lažje upira zunanjim šokom in lažje rešuje probleme ter izkorišča nove priložnosti (Woolcock, Narayan, v Černi 2004).

Poleg razumevanja vzrokov socialne izključenosti, se je treba vprašati, kaj lahko storimo, da posamezniki ne bodo socialno izključeni. Pri tem je pomembno spoštovanje posameznikovih pričakovanj, možnosti in potreb. Z razvojnega vidika moramo socialno vključenost izboljšati s povečevanjem možnosti za posameznikove interakcije z drugimi in udeleževanjem v različnih aktivnostih. Ključno za razumevanje socialne vključenosti je upoštevanje perspektive tistih, ki potrebujejo pomoč.

2.1 Socialna vključenost oseb z motnjo v duševnem razvoju

Za ljudi s posebnimi potrebami je pomembno zagotavljati pravičen dostop do različnih aktivnosti v družbi, socialnih vlog in odnosov z ljudmi, ki nimajo posebnih potreb. Pomembnejši dejavniki socialne vključenosti za ljudi z motnjami v duševnem razvoju so:

- vključenost v skupnost
- medosebni odnosi in
- občutek pripadnosti.

Vključenost v skupnost pomeni, koliko možnosti ima posameznik za vključevanje v različne aktivnosti (prostočasne, športne ...), za uporabo zdravstvenih in socialnih storitev in za zaposlitev. Pomembno je tudi vzdrževanje medsebojnih odnosov z družino, prijatelji, znanci in sodelavci. Prav druženje s sodelavci po končanem delu je pomemben dejavnik socialne vključenosti. Občutek pripadnosti pa se razvije takrat, ko posameznik ni viden kot oseba z motnjo v duševnem razvoju, temveč kot posameznik, ki pri interakcijah z drugimi ne doživlja nespoštovanja, nedostojanstva in omejitev. Hall (2010) navaja, da imajo osebe z motnjami v duševnem razvoju več težav s socialno vključenostjo zaradi pomanjkanja osebnih zmožnosti in veščin, ki so si jih pridobili. Vse to lahko vpliva na pomanjkanje motivacije, znanja (npr. o okolju, zdravem življenju), slabo pismenost in računanje ter na odvisnost pri samooskrbi (Hall 2010). Pri osebah z motnjo v duševnem razvoju je potrebna stalna skrb za socialno vključevanje, povezanost z okoljem, spodbujanje življenjske prožnosti in odpornosti in krepitev

močnih področij. Pomembno je tudi učenje konstruktivnega premagovanja in reševanja težav. Pri tem ima prav zmožnost posameznika, da se opre na notranje in zunanje vire, odločilno vlogo pri premagovanju težav.

2.2 Pomen socialne integracije

Socialno integracijo lahko opredelimo s konceptom zagotavljanja pravic in omogočanja čim boljših pogojev za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami v okolju s sovrstniki. Pomeni sprejemanje in razumevanje drugačnosti ter temelji na preprečevanju socialne izključenosti zaradi individualnih lastnosti oziroma motenj (Lebarič 2006). Pomembno vlogo pri tem imajo šole, ki morajo biti pripravljene na uresničevanje socialnointegracijske funkcije. Tukaj je mišljen predvsem pomen sistemske pripravljenosti šol, od organizacijskih nalog do didaktično-metodičnih izpeljav skupnih dejavnosti, ustvarjanje pozitivnega razpoloženja do učencev s posebnimi potrebami, poznavanje težav, ki jih imajo, ter njihovo enakovredno vključevanje v šolsko skupnost. Pomembno je omogočanje takšnih pogojev, v katerih bodo lahko otroci s posebnimi potrebami navezovali socialne stike in razvijali svoje intelektualne sposobnosti v največji možni meri. Za uspešno socialno integracijo moramo vzgajati vse otroke, ne glede na to, ali imajo posebne potrebe ali ne.

Še vedno ostajajo vprašanja o pravičnosti, inkluziji in stigmatizaciji segregiranega izobraževanja otrok s posebnimi potrebami. Pri tem ima pomembno vlogo socialno-ekonomska in razvojna stopnja družbe ter politika, ki določa obstoj služb pomoči, njihovo filozofijo, vsebine, oblike in organizacijo delovanja. Prevladujoče družbene vrednote in mentaliteta določajo vrednostno oceno drugačnosti, odnos do drugačnosti, stopnjo strpnosti, marginalizacije in izključevanja. Vključevanje v socialno okolje je proces in ne enkratno dejanje, ki so konča z vključitvijo brez ustreznih prilagoditev in jasne vizije, kaj storiti po zaključku šolanja. Prav tu je vloga države in njenih ustanov najpomembnejša, saj mora poskrbeti za vključitev posameznikov tako v širšo družbo kot tudi v zaposlitev.

3 OPREDELITEV SKUPINE OSEB Z MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU

Zaradi lažjega razumevanja motnje v duševnem razvoju, predvsem v smislu profesionalnega sporazumevanja, analiziranja, preučevanja motnje in iskanja rešitev, se je poimenovanju oseb težko izogniti. Pomembno je zavedanje, da so predvsem njihove potrebe v vseh življenjskih obdobjih drugačne, posebne in da to upoštevamo. Obstajajo različni kriteriji, na podlagi katerih definiramo motnjo v duševnem razvoju. Večina mednarodnih definicij upošteva pet najpogostejših kriterijev (Jakulić v Novljan 1997, 7) :

- razvojno obdobje osebe – motnja izhaja iz razvojnega obdobja, po navadi se pojavi pred 18. letom starosti;
- intelektualni primanjkljaj – ni zanesljiv pokazatelj motnje v duševnem razvoju, omogoča pa osnovo za določitev posameznih skupin motenj in za splošno razumevanje;
- socialna neustreznost – pomembno je predvsem posameznikovo neizpolnjevanje zahtev okolja, pri tem moramo upoštevati okolje, ki mu posameznik pripada, kulturne razlike in psihofizično stanje posameznika;
- organska osnova – razlog vidi v patološki organski osnovi;
- vseživljenjska stalnost dejavnika – predvideva »neozdravljivost« stanja.

Za motnjo v duševnem razvoju je značilna pomembna omejitev tako intelektualnega delovanja kot prilagojenega vedenja (Jurišič, 2010). Raven intelektualnega delovanja vključuje sposobnosti abstraktnega mišljenja, sklepanja, reševanja problemov, razumevanje kompleksnih idej, hitrega in izkustvenega učenja. Intelektualno raven ocenimo s pomočjo standardiziranih testov intelektualnih sposobnosti. Rezultat, ki ga dobimo na testih, imenujemo količnik inteligentnosti (IQ). Njegova srednja vrednost je 100, standardni odklon (SD) pa ima vrednost 15. Vrednosti pod -2 SD so značilne za osebe z motnjami v duševnem razvoju, kar predstavlja približno 3% celotne populacije (Kodrič, 2010). Prilagojeno vedenje oziroma prilagoditve spretnosti zajemajo naslednja področja:

- govor in komunikacija,
- socialne spretnosti
- samostojnost
- učne in delovne zmožnosti

- praktična znanja.

Tudi za ocenjevanje prilagojenega vedenja se uporablja ocenjevalna lestvica, ki zajema tri glavna področja: konceptualno, socialno in praktično (AAIDD). Primanjkljaji na konceptualnem področju se kažejo predvsem na področju veščin komuniciranja in sporazumevanja, izražanja (pismenost), razumevanja koncepta vrednosti, samostojnega nastopanja in načrtovanja lastnega vedenja. Na socialnem področju se primanjkljaji kažejo na področju medosebnih odnosov, občutenju socialne odgovornosti, reševanja problemov in razumevanju ustreznosti interpretacij socialnih situacij, socialne vključenosti in pri oblikovanju samopodobe. Na področju praktičnih spretnosti pa so opazni predvsem pri skrbi zase, odgovornosti, samostojnosti v odločitvah in praktičnih izvedbah, iskanju informacij in poklicni orientaciji.

Motnjo v duševnem razvoju definiramo s pomembno znižanimi omejitvami v intelektualnem funkcioniranju in prilagojenem vedenju na konceptualnem, socialnem in praktičnem področju. Pojavi se pred 18. letom starosti (AAIDD). Pri opredelitvah, ki smo jih navedli, je treba upoštevati:

- kontekst okoljske skupnosti (kulturno okolje, enaka starostna skupina);
- kulturno in jezikovno raznolikost, kot tudi razlike v razvoju komunikacije, sensorike, motorike in vedenja;
- pri vsakem posamezniku sočasno z omejitvami najdemo tudi področja, na katerih je uspešen;
- za razvoj potrebnega sistema podpore (individualiziran načrt) moramo poleg primanjkljajev upoštevati tudi močna področja;
- z rednim izvajanjem individualizirane pomoči se s časom stanje oseb z motnjo v duševnem razvoju izboljšuje (Jurišić 2016).

Glede na motnje v duševnem razvoju ločimo:

- lažjo motnjo v duševnem razvoju

Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju se izobražujejo v prilagojenih izobraževalnih programih z nižjim izobrazbenim standardom. Zakonodaja jim omogoča nadaljevanje šolanja po zaključku osnovne šole in s tem usposobitev za opravljanje manj zahtevnih poklicev in

samostojno življenje. Imajo znižane sposobnosti za učenje, potrebujejo prilagojen pedagoški pristop za usvajanje šolskih znanj.

- zmerno motnjo v duševnem razvoju

Osebe z zmerno motnjo v duševnem razvoju se v času osnovnega šolanja vključujejo v posebni program vzgoje in izobraževanja. Naučijo se osnov branja, pisanja in računanja. Na drugih področjih so lahko uspešnejši (šport, likovno izražanje). Usposobijo se lahko za enostavna praktična dela. V življenju potrebujejo različno stopnjo podpore.

- težja motnja v duševnem razvoju

Osebe s težjo motnjo v duševnem razvoju so omejene v gibanju in skrbi za osnovne potrebe. Usposobijo se lahko za najbolj enostavna opravila in potrebujejo pomoč in varstvo.

- težko motnjo v duševnem razvoju

Osebe s težko motnjo v duševnem razvoju potrebujejo stalno varstvo, posebno oskrbo in vodenje (Novljan, 1997).

3.1 Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju

Pri opredelitvi lažje motnje v duševnem razvoju ni mogoče upoštevati le enega kriterija kot edino pomembnega. Na testih inteligentnosti osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju dosegajo nižje rezultate, njihov inteligenčni količnik (IQ) orientacijsko meri od 51 do 70. Glavna lastnost je predvsem upočasnjenost spoznavnega razvoja, kamor sodi hitro razumevanje, sposobnost učenja in spoznavna usmerjenost. Različni avtorji navajajo, da imajo kvalitativno drugačno kognitivno strukturo. Težave se kažejo na področju mišljenja, reševanja problemov, sprejemanja vidnih in slušnih informacij ter pomnjenja in pozornosti (selektivne pozornosti, vzdrževanju pozornosti ter ravni koncentracije). Pomnjenje je slabše razvito predvsem glede na obseg in trajanje ter hitrost skladiščenja informacij, ki se poslabšuje s povečanim obsegom letih. Njihove zmanjšane sposobnosti so vidne na vseh področjih učenja (Beirne-Smith in drugi 2002). Pogosto težje kontrolirajo svoja čustva in trenutne želje, so slabše socialno prilagojeni (so bolj nasprotni, prepirljivi, reaktivni, zaskrbljeni, negotovi vase, zadržani, socialno plašni, z manj težnjami po druženju in navezovanju socialnih stikov in manj sodelovalni v odzivih na avtoriteto) (Colnarič in Zupančič 2005).

V obdobju pozne adolescence in odraslega življenja postaneta bistveni veščini prilagoditvenih spretnosti odgovorno vedenje z upoštevanjem družbenih pravil in opravljanje nalog, ki izhajajo iz zaposlitve. Grossman v (Novljan 1997) navaja, da imata v adolescenci in kasneje v življenju poklicna uspešnost in socialna odgovornost primarni pomen za prilagajanje posameznika. Povesta nam, koliko je posameznik lahko samostojen in tudi, ali lahko spremeni svoj položaj glede na intelektualno funkcioniranje in prilagojeno vedenje v določenem obdobju, kar je odvisno od norm kronološke skupine v istem kulturnem okolju (Novljan 1997, 12). V odraslem obdobju postane njihova motnja manj opazna. Vključijo se v družbo in lahko opravljajo različna dela, ki zahtevajo nižjo raven izobrazbe. Večinoma se poročijo in imajo svoje otroke. Ekonomska neodvisnost je tudi cilj njihove vzgoje in izobraževanja.

3.2 Dokumenti, akti, konvencije, zakoni, ki ščitijo osebe z motnjami v duševnem razvoju

V preteklosti so osebe, ki so se razlikovali od drugih, poimenovali predvsem s stigmativnimi izrazi, ki so govorili o »motenih«. Termin »motnja« ostaja v številnih mednarodnih dokumentih, seveda ne tako, da govorimo o motenih«, temveč govorimo »o osebah, ki imajo motnje« (Opara 2015, 21).

Temu poimenovanju je sledila tudi Evropska unija v svojih dokumentih z izrazi »person with disability/special needs«. »Disability« pomeni nezmožnost kot nesposobnost izvedbe dejanja, ki je posledica primanjkljaja na senzoričnem, motoričnem ali kognitivnem področju.

Termin »motnje« se uporablja za poimenovanje odraslih oseb oziroma oseb po končanem šolskem obdobju, termin »posebne potrebe« pa za otroke oziroma šolajoče se (Opara 2015, 21).

V slovenskem prostoru se uporablja več izrazov, poleg »posebne potrebe« smo kot krovni naziv zadržali tudi termin »invalid/invalidnost«. Ta termin je globoko zakoreninjen v našem pravnem sistemu in po mnenju Opare (2015) neprimeren, saj termin iz mednarodnih dokumentov – »person with disability« deformiramo v motenega človeka, invalida. Najbližji prevod angleškemu izrazu »people with disability«, je »ljudje z ovirami«, ki je manj stigmatizirajoč termin, saj na prvo mesto postavi osebo, šele nato njeno oviranost. Najprej je človek, šele nato človek z motnjo (Grum in drugi 2009, 14).

Ljudje potrebujemo različno količino podpore skupnosti, da bi dosegli enake življenjske pogoje. »Civilizacija je v bistvu proces izgradnje družbene zaščite in varoval, katerih namen je zmanjšati negotovosti življenja« (Berardi-Bifo 2016, 45). Pravica do ustrezne podpore ni privilegij, temveč temeljna človekova pravica. **Splošna deklaracija človekovih pravic** določa temeljne državljanske, politične, ekonomske, kulturne in socialne pravice, do katerih so upravičeni vsi ljudje, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, versko in politično prepričanje, narodno in socialno poreklo, premoženje, rojstvo ali kak drug položaj. Med drugimi pravicami zagotavlja tudi, da ima vsakdo pravico do izobraževanja, ki mora biti na začetni stopnji obvezno in brezplačno (26. člen), do dela in zaposlitve pod enakimi pogoji, proste izbire zaposlitve, do varstva pred brezposelnostjo, do pravičnih in zadovoljivih delovnih pogojev ter pravico do enakega plačila za enako delo (23.člen).

Vsebina te splošne deklaracije je bila podlaga za podrobnejšo ureditev v dveh mednarodnih pogodbah: Paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966) ter Paktu o državljskih in političnih pravicah (1966). S stališča prizadevanja za človekove pravice je pogosto odločilno, da se zagotovi načelo spoštovanja nediskriminacije. Pri tem so pomembni mednarodni pravni akti s področja boja proti diskriminaciji. Konvencije hkrati dajejo uvid, na kakšen način razvijajo države svojo politiko in za kakšne rešitve so se sporazumele na mednarodni ravni. Za ranljive družbene skupine so bile med drugim sprejete tudi: Konvencija o otrokovih pravicah (1989), Konvencija proti diskriminaciji pri zaposlovanju in poklicih (1985), sprejeta pod okriljem Mednarodne organizacije dela, in Konvencija o pravicah invalidov (2006).

Republiko Slovenijo zavezujejo vsi najpomembnejši mednarodnopravni instrumenti, ki urejajo področja človekovih pravic. Nanašajo se tudi na zagotavljanje pravic oseb s posebnimi potrebami:

- Konvencija o otrokovih pravicah¹ iz leta 1998
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin²
- Evropska socialna listina³

¹ Konvencija o otrokovih pravicah (Ur. list RS, 35/19929)

² Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Ur. list RS MP, 7-41/1994)

³ Evropska socialna listina (Ur. list RS, št 24/1999)

- Konvencija o pravicah invalidov⁴

Ustava RS⁵ izrecno poudarja pravico invalidov do enakosti pred zakonom (14. člen). V 52. členu Ustave RS je zapisano, da imajo otroci z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi. **Konvencija o otrokovih pravicah (1989)** določa štiri splošna načela, ključna za uresničevanje vseh drugih pravic otrok: načelo nediskriminacije, načelo največje koristi otroka, načelo zagotavljanja sredstev za preživljanje in razvoj ter načelo upoštevanja otrokovega mnenja. Konvencija izrecno prepoveduje diskriminacijo na podlagi invalidnosti (Promoting the rights of children with disabilities v Murgel 2014, 17). V 23. členu navaja, da »države pogodbenice priznavajo, da mora duševno ali telesno prizadet otrok uživati polno in dostojno življenje v razmerah, ki jamčijo dostojanstvo, spodbujajo samozavest in olajšujejo njegovo dejavno udeležbo v družbi«. Prav tako morajo prizadetemu otroku priznavati pravico do posebne skrbi, upoštevati njegove posebne potrebe, finančno zmožnost staršev ali drugih, ki skrbijo zanj, ter zagotavljati učinkovit dostop do izobraževanja in usposabljanja, zdravstvenih storitev, rehabilitacije, do zaposlitve in možnosti za vključitev v družbo ter za vsestranski otrokov razvoj (23.člen).

Konvencija Organizacije združenih narodov o pravicah invalidov iz leta 2006 v prvem členu opredeli invalide, da so » ljudje z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi«. Poudarja, da je invalid vsaka oseba, »ki zaradi prirojene ali pridobljene pomanjkljivosti v svojih telesnih in duševnih sposobnostih ni sposobna sama, delno ali v celoti, zadovoljiti potreb normalnega individualnega in/ali družnega življenja.« Priznava njihovo nediskriminatorno in enakopravno uživanje pravic, ki je zasnovano na dostojanstvu vsakega človeškega bitja, njegovem samoodločanju, enakopravnosti in etiki solidarnosti. Prav tako priznava pomen dostopnosti fizičnega, socialnega, ekonomskega okolja ter dostopnosti informacijskih in komunikacijskih tehnologij pri omogočanju invalidov, da polnopravno uživajo človekove pravice in osnovne svoboščine (Tabaj 2014, 35). Prav tako v

⁴ Konvencija o pravicah invalidov (Ur. list, št.37/2008)

⁵ Ustava Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a)

27. členu priznava pravico invalidov do dela na odprtem trgu. Namen te konvencije je spodbujati, varovati in invalidom zagotavljati polno ter enakopravno uživanje vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter spodbujati spoštovanje njihovega prirojenega dostojanstva. Pomembna je prepoznavnost invalidov kot prejemnikov pravic in izpostavljanje procesov, v katerih se družba prilagaja invalidom in ne obratno (Tabaj 2014, 33).

Svet Evrope se ukvarja z vsemi pomembnejšimi vprašanji evropske družbe in je ena najpomembnejših regionalnih mednarodnih organizacij, ki si prizadeva za učinkovito varstvo človekovih pravic. V okviru Sveta Evrope sta bili sprejeti **Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1994)**, ki v 14. členu prepoveduje diskriminacijo, kar pomeni, da je uživanje pravic in svoboščin, določenih s to konvencijo, zagotovljeno vsem ljudem, brez razlikovanja glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodnosti ali socialni izvor, pripadnost narodni manjšini, lastnino, rojstvo ali kakšne druge okoliščine.

Na področju socialnih pravic je zelo pomembna **Evropska socialna listina**, ki med drugimi pravicami ureja tudi pravice, ki se nanašajo na zaposlovanje – pravica do dela in enakih pravic pri zaposlovanju, pravica do poklicnega usmerjanja in usposabljanja in pravica do socialne varnosti. Prav tako vsebuje načelo, da imajo vsi delavci pravico do pravičnega plačila, ki mora zagotavljati dostojno življenje delavca.

Zelo pomembno je tudi priporočilo Odbora ministrov Sveta Evrope o dezinstitutionalizaciji in življenju v skupnosti otrok s posebnimi potrebami (2010). Odbor ugotavlja, da mora biti otrokova korist temeljno načelo pri vseh dejavnostih, v katere so vključeni otroci s posebnimi potrebami, in mora imeti prednost pred drugimi načeli. Prav tako morajo imeti otroci s posebnimi potrebami zagotovljen enak dostop do socialnih pravic kot vsi drugi otroci. Odbor priporoča celovit sistem podpore družinam, ki imajo otroke s posebnimi potrebami (Murgel 2014, 17).

Slovenska zakonodaja opredeljuje skupine oseb, ki v času šolanja in kasneje dela potrebujejo določene oblike pomoči in prilagoditev, ki naj jim bi omogočile največji možen razvoj njihovih potencialov. Načini, stopnja potrebne pomoči in prilagoditve so individualno določeni, prav tako tudi čas trajanja pomoči, ki jo nekdo potrebuje le krajši čas, drugi pa celo življenje.

Opredeliti bi bilo treba tudi načine pomoči v obdobju življenjskih prehodov, predvsem med različnimi stopnjami izobraževanja, ter iz šolanja v zaposlitev.

3.3 Zakonodaja na področju usmerjanja in izobraževanja otrok z lažjo motnjo v duševnem razvoju

Države Evropske unije imajo različne ureditve vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami od popolno inkluzivne obravnave do ekskluzivne obravnave, kjer potekata dva ločena vzgojno-izobraževalna sistema. Modeli se razlikujejo glede na stopnjo socialne integracije, ki jo omogočajo. V Sloveniji je delež otrok s posebnimi potrebami v osnovnošolskem izobraževanju med 4 % in 6 %, od tega je 2 % vseh otrok s posebnimi potrebami vključenih v specializirane ustanove. Delež otrok vključenih v specializirane ustanove se že več let ne spreminja (Analiza vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami 2010). Zakon o osnovni šoli⁶ v 12. členu določa, kdo so učenci s posebnimi potrebami. Za njih se predvideva usmerjanje glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja v ustrezne vzgojno izobraževalne programe na podlagi:

- **Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami⁷ (v nadaljevanju Zakon o usmerjanju otrok)**

S tem zakonom se ureja usmerjanje otrok, mladoletnikov in polnoletnih oseb s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami ter določa načine in oblike izvajanja vzgoje in izobraževanja. Določbe tega zakona veljajo izjemoma tudi za izobraževanje polnoletnih oseb do vključno 26. leta starosti. Otroci s posebnimi potrebami so po 2. členu Zakona o usmerjanju otrok otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo, ki omogočajo pridobitev enakovredne izobrazbene ravni ali prilagojene vzgojno-izobraževalne programe, ki ne omogočajo enakovredne izobrazbene ravni, ter posebne programe vzgoje in izobraževanja, ki so namenjeni

⁶ Zakon o osnovni šoli (Ur. list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 in 46/16 – ZOFVI-K)

⁷ Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1, Ur. list RS l. št. 54/2000, 118/2006, 3/2007)

usposabljanju za življenje in delo. Zakon o usmerjanju otrok v 4. členu navaja načela, ki zagotavljajo enake možnosti in ustrezne pogoje za optimalen razvoj otrok s posebnimi potrebami. Pri tem je treba upoštevati različnost otrok, omogočiti individualno obravnavo in zagotavljati kontinuiranost programov.

Obstajajo različni postopki diagnosticiranja in ocenjevanja stopnje intelektualne oviranosti za namene izobraževanja (za otroke), za namene zaposlovanje (za odrasle) ter za namene dodeljevanja socialnih dodatkov (za odrasle). Za namene izobraževanja so odgovorne komisije za usmerjanje, ki delujejo na podlagi Pravilnika o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami⁸. Na prvi stopnji izda strokovno mnenje ZRSS⁹. Uvedba postopka se na podlagi 25. člena Zakona o usmerjanju otrok lahko začne s pisno zahtevo staršev, s pisno zahtevo, ki jo lahko vloži oseba, starejša od 15 let, zase, vzgojno-izobraževalni oziroma socialnovarstveni zavod, v katerega je ali bo otrok vključen (zahtevo za začetek postopka mora vložiti zavod, kadar oceni, da je treba preveriti ustreznost programa, v katerega je otrok vključen). Komisija za usmerjanje prve stopnje v strokovnem mnenju opredeli vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje ter na podlagi ugotovljenih vzgojno-izobraževalnih potreb otroka poda predlog njegove usmeritve v ustrezen vzgojno-izobraževalni program. Glede na Zakon o usmerjanju otrok mora šola za vse otroke s posebnimi potrebami pripraviti individualiziran program, ne glede na to, v katero šolo se otroka usmeri. Program mora biti evalviran enkrat letno in dopolnjen, če se izkaže, da je to potrebno. Individualiziran program mora vsebovati metodologijo, ki je prilagojena posebnostim učenja. Definirati mora vzgojno-izobraževalne cilje, oblike dela, nabor strategij in prilagoditev, tako časovnih, prostorskih in organizacijskih, ter prilagoditev pri preverjanju znanja. Prav tako mora zagotavljati izvajanje različnih oblik pomoči (fizično pomoč, tolmačenje ipd.). Vsebovati mora tudi veščine za čim večjo samostojnost v življenju in načrt vključitve v zaposlitev (Opara, 2015).

⁸ Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami (Ur. list RS, št. [54/03](#), [93/04](#), [97/05](#), [25/06](#), [23/07](#), [8/08](#), [14/10](#), [58/11](#) – ZUOPP-1 in [88/13](#))

⁹ Zavod Republike Slovenija za šolstvo. Je vodilna institucija za razvoj in strokovno vodenje na področju osnovnega izobraževanja.

Največkrat komisije za usmerjanje določijo prilagojene izobraževalne programe z nižjim izobrazbenim standardom za šolsko obdobje za otroke z lažjo motnjo v duševnem razvoju. V Sloveniji izvajajo te programe 28 samostojnih osnovnih šol s prilagojenim izobraževalnim programom in 21 enot pri rednih osnovnih šolah – kot podružnice ali samo kot oddelki (Rovšek 2013). Učenci so deležni specialno-pedagoške pristopov in metod dela. Imajo prilagojeno učno okolje, prav tako učne cilje, ki so manj zahtevni in ne dosegajo izobrazbenih standardov rednih osnovnih šol. Po končanem osnovnošolskem izobraževanju z nižjim izobrazbenim standardom lahko nadaljujejo izobraževanje na nižjih poklicnih šolah, kjer so zelo omejeni s poklicnimi izbirami.

Poleg splošnih zakonskih določil so v pomoč izvajalcem nastala navodila po vrstah vzgojno-izobraževalnih institucij (Opara 2015). Področna komisija za poklicno in strokovno izobraževanje otrok s posebnimi potrebami je leta 2004 sprejela tudi Navodila¹⁰ za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, ki vključujejo tudi poglavje o mladih, ki imajo oznako lažje motnje v duševnem razvoju. Poudarjajo načela dela, kot so pozitiven odnos učiteljev in sošolcev, dodatna pomoč in podpora šole ter spremljanje izvajanja individualiziranih načrtov (Zaviršek in Urh 2005, 65). V navodilih so opisane smernice dela učiteljev. Učitelji naj bi izhajali iz individualnih posebnosti učencev. Prav tako naj bi razdelili učno snov na manjše dele, da bi jim učenci lažje sledili, in sproti preverjali razumevanje snovi ter njeno uporabnost. Posvetiti bi se morali vsem korakom spoznavnega procesa: od pozornosti, priklica v spomin, miselne obdelave do spretnosti, ki so potrebne za učenje. Učence je treba seznaniti s pomočjo, s katero bodo prišli do cilja. Bolj kot samo prilagajanje izvajanja programov je regulirano preverjanje in ocenjevanje znanja, ki je določeno glede na vrsto motnje (Opara 2015). Pri preverjanju in ocenjevanju znanja naj se uporabijo tiste metode, ki so prilagojene posameznikovim potencialom, in se zahteva tak standard znanja, ki še dovoljuje enakovrednost izobraževalnega programa. Dijaki z lažjo motnjo v duševnem razvoju bodo v času poklicnega izobraževanja potrebovali dodatno strokovno pomoč. Dodatna strokovna pomoč se izvaja kot premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj, pomoč pri učenju in svetovalna storitev. Razmerja in načini izvajanja dodatne strokovne pomoči so odvisni od starosti otroka, njegove

¹⁰ Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo

stopnje razvoja in od šolske oziroma učne situacije (Opara 2015). Skrb za otroke s posebnimi potrebami mora biti vključena v sodobne izobraževalne sisteme. Izobraževanje mora delovati kot povezovalni sistem med različnimi stopnjami izobraževanja s končnim ciljem, da posameznik pride do zaposlitve, s tem pa tudi do samostojnosti in ekonomske neodvisnosti. Prav tako mora zagotavljati pravico do enakih možnosti, dostopnost in dodatno strokovno pomoč.

Osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje otrok s posebnimi potrebami poleg Zakona o usmerjanju otrok in na njegovi podlagi sprejetih pravilnikov (Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami¹¹, Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami¹²) urejajo še:

- **Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja**¹³, ki je krovni zakon na področju vzgoje in izobraževanja, v svojem drugem členu zagotavlja optimalen razvoj posameznika ne glede na okoliščine, enake možnosti za izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, uveljavljanje možnosti izbire na vseh ravneh izobraževanja, vzgojo in izobraževanje, ki ustreza stopnji razvoja posameznika, ter omogoča pridobitev splošne izobrazbe in poklica vsemu prebivalstvu;
- Zakon o osnovni šoli¹⁴, ki v 12. členu opredeli, da potrebujejo učenci s posebnimi potrebami prilagojene oblike izobraževanja;
- Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju¹⁵;
- Zakon o gimnazijah¹⁶.

¹¹ Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (Ur. list RS, št.88/2013)

¹² Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami (Ur. list RS, št. 88/13)

¹³ Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur. list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 36/08, 58/09, 64/09 – popr., 65/09 – popr., 20/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 47/15, 46/16 in 49/16 – popr.),

¹⁴ Zakon o osnovni šoli (Ur. list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 in 46/16 – ZOFVI-K)

¹⁵ Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (Ur. list RS, št. 79/2006)

¹⁶ Zakon o gimnazijah (Ur. list RS, št. 12/1996, 59/2001, 115/2006.)

4 AKTIVNA POLITIKA ZAPOSLOVANJA

Osnovni namen aktivne politike zaposlovanja (APZ) je prispevanje države na trgu dela, da z različnimi ukrepi poveča zaposljivost prebivalstva. Različni evropski modeli aktivne politike zaposlovanja se gibljejo od skrbi za ustrezno izobraževanje brezposelnih in finančne podpore za strokovno usposabljanje do državnih nadomestil brezposelnim, do sistemov, ki nudijo podporo le aktivnim iskalcem zaposlitve. Sistemi, ki spodbujajo iskalce zaposlitve k ekonomski neodvisnosti, temeljijo na aktivnem podjetnem posamezniku in ne na pasivnem državljanu, ki je nosilec socialnih in ekonomskih pravic (Rus 2009, 56). Aktivni državljan potrebuje spodbudno in ustrezno okolje, ki mu bo omogočilo aktivacijo svojih potencialov. Gre za t. i. tretjo pot, katere glavni predstavnik je Giddens (1998). Verjame v individualno odgovornost posameznika za lastno blaginjo. Socialne pravice postanejo pogojevane, naloga posameznika pa, da dokazuje pripravljenost za sprejemanje danih priložnosti, ki mu omogočajo vključevanje v družbo (Kopač v Zidar 2013, 68). To pa pomeni nove oblike sistemov, kot so socialna podjetja, nevladne organizacije, volonterske organizacije ali pa poslovni svet (Rus 2009). Zavedati pa se je treba, da mora država ohranjati tiste organizacijske oblike, ki so se izkazale za ustrezne, predvsem za posameznike, ki zaradi svojih primanjkljajev ali invalidnosti, »(b)rez sodelovanja v virih, institucijah in integrativnih mehanizmih težko zadovoljujejo svoje življenjske potrebe, ne glede na to, kako nizke ali visoke so njihove želje in pričakovanja« (Trbanc 1996, 309). Pri tem ima pomembno vlogo aktivna politika zaposlovanja, ki se s svojimi programi aktivnega zaposlovanja ne omejuje več samo na iskanje dela, temveč iskalce zaposlitve tudi usposablja za uspešnejšo vključitev v trg dela. Neoviran dostop do dela je najpomembnejši način izenačevanja. Vendar ne smemo pozabiti, da obstaja med zaposlenimi velika razlika, ker delo posameznikom vedno ne omogoča dostojnega preživetja in se lahko kljub zaposlitvi spopadajo z revščino in socialno izključenostjo. Manj zahtevna in slabo plačana delovna mesta so izpostavljeni konkurenci dežel, v katerih je cena delovne sile nižja, prav tako ni mogoče nadomestiti vseh delovnih mest zaradi izgube industrijske proizvodnje (Bembič, 2012).

4.1 Programi in ukrepi aktivne politike zaposlovanja

V skladu s 35. členom Zakona o urejanju trga dela imajo prednost pri vključevanju v ukrepe aktivne politike zaposlovanja (APZ) osebe, ki prejemajo denarno nadomestilo za primer brezposelnosti ali socialno varstvene prejemke, osebe iz ranljivih skupin na trgu dela ter brezposelne osebe, ki še niso bile vključene v noben ukrep APZ. Brezposelne osebe, katerih zaposlitev je ogrožena, imajo pravico in obveznost do vključitve APZ na podlagi zaposlitvenega načrta. Programe in ukrepe aktivne politike zaposlovanja avtorji različno razvrščajo. Največkrat v programe, ki (Johannesson v Svetlik in Batič 2001, 179–180):

- uravnavajo ponudbo delovne sile predvsem s pospeševanjem izobraževanja in usposabljanja (s pomočjo teh ukrepov naj bi zmanjševali strukturno brezposelnost);
- uravnavajo povpraševanje po delovni sili (s pomočjo teh ukrepov skušajo ohranjati zaposlitve in spodbujati novo zaposlovanje tudi preko javnih del, pri katerih gre za začasno zaposlitev predvsem dolgotrajno brezposelnih, ki se na tak način vključujejo v projekte, koristne za skupnost);
- ter službe za zaposlovanje, katerih temeljna naloga je usklajevanje med ponudbo in povpraševanjem na trgu delovne sile (s pomočjo informacijskega sistema iskalcev zaposlitve in o prostih delovnih mestih skrbijo za pretok informacij, poleg tega pa so odgovorne tudi za programe APZ).

Druga najpogostejša delitev programov ukrepov APZ pa se nanaša na določene ciljne skupine (mlade, stare, invalide, slabo izobražene, imigrante, pripadnike etičnih manjšin), ki so še v posebej težkem položaju, saj je za njih značilna predvsem dolgotrajna brezposelnost. Država Slovenija v svojih Smernicah za izvajanje ukrepov aktivne politike zaposlovanja za obdobje 2016–2020 prepoznava kot težje zaposljive mlade, starejše, dolgotrajno brezposelne in nizko izobražene, med katere sodijo tudi osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju.

Uradna statistika jih po končanem izobraževanju ne vodi med osebami z motnjami v duševnem razvoju, razen če so vključeni v programe zaposlitvene rehabilitacije, kjer pa je pogoj za vključitev status invalida. Posebnih programov, ki bi bil namenjeni prav njim, ni. Vsi programi predvidevajo običajno delovno okolje. Za osebe z motnjo v duševnem razvoju pa se pojavljajo težave predvsem pri uvajanju in prilagajanju na delo in delovno okolje, kjer dostikrat potrebujejo pomoč, predvsem v fazi vključitve v delo.

Stopnja delovne aktivnosti med nizko izobraženimi osebami je bila v obdobju 2008–2013 najnižja tudi zaradi gospodarskih razmer. Prav tako se je v tem obdobju v starostni skupini 20–24 let stopnja brezposelnosti nizko izobraženih zvišala za kar 23,2 % in je dosegla 39,6 %. Po tem obdobju je prišlo do rahlega izboljšanja, vendar je stopnja delovne aktivnosti nizko izobraženih ljudi še vedno nizka (Smernice za izvajanje ukrepov APZ za obdobje 2016–2020, 2015). V programih aktivne politike zaposlovanja pada udeležba med brezposelnimi z nizko izobrazbo. Največ brezposelnih z nizko izobrazbo je v okviru ukrepa usposabljanje in izobraževanje vključenih v programe institucionalnega usposabljanja, projektnega učenja za mlade, usposabljanja na delovnem mestu ter v okviru ukrepa kreiranje novih delovnih mest v različne programe javnih del (Smernice za izvajanje ukrepov APZ za obdobje 2016–2020, 2015). Nadaljnjo usposabljanje in izobraževanje je ključni ukrep za povečanje zaposlitvenih možnosti. Prav tako je pomembno zagotavljanje konkurenčnega znanja, ki mora biti takoj uporabno na ustreznem delovnem mestu (Drobnič 2001, 453–454).

5 OBLIKE ZAPOSLOVANJA OSEB Z LAŽJO MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU

5.1 Zaposlovanje na odprtem trgu delovne sile

Za ranljivejše skupine ljudi, ki jim v življenju na vsakem koraku niso ponujene številne priložnosti, sodobni trendi na trgu delovne sile, kot je fleksibilizacija zaposlovanja, predstavljajo zgolj zmanjševanje delavskih pravic in varnosti zaposlitve (Smolej 2009, 200). Posamezniki so na trgu delovne sile odvisni od svojega dela, na drugi strani pa družba s pomočjo ekonomskih in socialnih kriterijev določa delu ceno ter pomen in mesto (Ignjatović 2002). Trg ureja položaj posameznika po načelih uveljavljanja močnejšega, uspešnejšega, hitrejšega (Drobnič v Svetlik in drugi 2001, 437). Če država ne ukrepa, lahko manj sposobni oz. težko zaposljivi ostanejo brez dela, predvsem kadar je ponudba delovne sile velika. Pomembna je uskladitev ciljev ekonomske učinkovitosti in socialne pravičnosti hkrati, kar je najtežje (Ignjatović 2002, 53).

Evropska unija se že dalj časa sooča s politiko tržnega liberalizma in deregulacijo zakonodaje na področju socialne zaščite in zaposlovanja. Posledica teh pritiskov je stalna izpostavljenost plač, zmanjševanje vloge sindikatov in posledično njihove zaščite delavcev. »Istočasno se trgi razvijajo in delujejo na globalni ravni s stalnim pretokom storitev, blaga in denarja, kar ima velik vpliv na obstoječe plačne in zaposlitvene standarde« (Leskovšek in drugi 2013, 23). Poleg tega prihaja do vedno večjega razkoraka med plačami zaposlenih. Širjenje sektorja z nizkimi plačami še v večji meri pogloblja družbeno neenakost. »Gre za diferenciacijo z delom revnimi in z delom bogatimi posamezniki«. Brezposelnost postaja strukturna, kar pomeni, da delavci ne ustrezajo delovnim mestom oziroma da za vse ljudi enostavno ni več dovolj delovnih mest. Prav tako ni zagotovila, da pridobljene posameznikove spretnosti in izkušnje zagotavljajo delovno mesto ali trajnost delovnega mesta (Bauman 2002, 203). Zniževanje življenjskega standarda zaposlenih pa pomeni potencialno nevarnost premika k socialni izključenosti (Ignajtović 2002, 162). Vir uspešnosti postaja vlaganje znanja v nematerialno proizvodnjo, kar pomeni, da se bo zaradi teh sprememb povečevala tudi razlika v dohodkih med delavci znanja in drugimi delavci, to pa bo povečalo marginalizacijo manj kvalificiranih skupin zaposlenih. Skrb za manj kvalificirane skupine zaposlenih bo tako postala pomembna skrb države. (Rus 2009, 14–15).

Prehod iz izobraževanja na trg dela je za vse mlade ljudi zahteven proces in po mnenju Uletove (2000) še posebej problematičen, če je ta prehod neuspešen in dolgotrajen, saj lahko povzroči njihovo marginalizacijo in socialno izključenost. Ker mladi šele vstopajo na trg dela, predstavlja za njih zaposlitev pomemben prehod v fazo odraslosti in začetek njihove poklicne prihodnosti (Ule 2000). Za mladostnike, ki pa so bili v času šolanja v prilagojenih izobraževalnih programih in so bili deležni različnih oblik pomoči, pa ta prehod hkrati pomeni tudi vrnitev v okolje, ki njihovih posebnih potreb več ne prepozna, kar se odraža predvsem pri vključevanju na trg delovne sile.

Zaradi vedno večjih zahtev visoko razvite tehnološke družbe sta poglavitna razloga za povečanje brezposelnosti nezadostna izobrazbena in kvalifikacijska struktura določenih skupin. Predvsem tistim, ki imajo pomanjkljivo izobrazbo in nezadostne kvalifikacije ter pomanjkanje delovnih izkušenj, grozi trajna nezaposljivost (Ule, 2000). Obstajajo različni vzorci prehodov iz izobraževanja v zaposlitev. Pri tem je pomembno, kakšni so izobraževalni sistemi. Institucionaliziran sistem poklicnega izobraževanja omogoča jasno razporejanje delavcev po

poklicnih kvalifikacijah in tudi organiziranje delovnih mest. Za bolj splošen profil kvalifikacij, ko izobraževanje ni tako tesno povezano z zaposlitvijo, pa je značilno pridobivanje poklicno specifičnih spretnosti pretežno na delovnem mestu (Ivančič 2008, 45–51).

Po končanem izobraževanju in usposabljanju na nižjih poklicnih šolah osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju postanejo iskalci zaposlitve na odprtem trgu delovne sile. Vendar v primerjavi z ostalimi iskalci zaposlitve niso v enakovrednem položaju, saj dostikrat ne zmorejo narediti niti prvega koraka, kot je prijava na Zavod RS za zaposlovanje. Nizka izobrazba ter splošno slabša pripravljenost (pomankanje kompetenc, veščin in znanj) na konkurenčen trg delovne sile na eni strani, na drugi strani pa pojav nove revščine pri zaposlenih so dejavniki, ki kažejo tudi na to, da sama zaposlitev posameznikom vedno ne omogoča dostojnega preživetja in se lahko kljub zaposlitvi spopadajo z revščino in socialno izključenostjo.

Raziskave na področju tveganja revščine kažejo, da je tveganje glede na izobrazbo najmanjše med zaposlenimi z višjo izobrazbo. »Po podatkih Eurostata 2011 je stopnja revščine za zaposlene z nizko izobrazbo 24,3 % (V Sloveniji 27 %), za zaposlene s srednjo izobrazbo 13,9 % (V Sloveniji 11,7 %) in za zaposlene z visoko izobrazbo 7,3 % (V Sloveniji 3,2 %)« (Leskovšek in drugi 2013, 22). Prav tako v raziskavi Kakovost življenja v Sloveniji Trbančeva (1996) ugotavlja močno povezanost med izobrazbo in socialno izključenostjo. Med najslabše izobraženimi (tistimi, ki imajo samo osnovno šolo ali niti te ne) je več kot četrtnina socialno izključenih. Delež prebivalstva, ki ima končano OŠ (III. stopnja izobrazbe) ali manj, se je močno zmanjšal, vendar je v skupini s to izobrazbeno ravno le še dobra petina delovno sposobnih. Zaskrbljujoč je tudi podatek, da je med mladimi kar 37,7 % dolgotrajno brezposelnih, med katerimi je 15,1 % brezposelnih več kot dve leti. Med izrazito dolgotrajno brezposelnimi so tudi mladi, ki imajo končano OŠ ali manj, takih je kar 36,9 % (Mladi in trg dela, 2015). V tej izobrazbeni skupini so zajete tudi osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju, za katere pa ni urejenega sistema, ki bi jim omogočil lažji prehod iz izobraževanja na trg delovne sile.

5.2 Delovnopravna zakonodaja na področju zaposlovanja oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju

Temeljni zakon, ki ureja ukrepe države na trgu dela, je **Zakon o urejanju trga dela**¹⁷, z osnovnim namenom, da se poveča varnost iskalcev zaposlitve, vzpostavi mrežo izvajalcev vseživljenjske poklicne orientacije in posredovanje zaposlitve, ki omogoča svobodno izbiro, skladno s posameznikovimi zmožnostmi. Pomembno je doseganje čim višje stopnje zaposlenosti, kar se zagotavlja tudi z ukrepi aktivne politike zaposlovanja, ki so namenjeni usposabljanju in izobraževanju v skladu s potrebami trga dela, pospeševanju zaposlovanja in odpiranju novih delovnih mest. Z denarnimi nadomestili zagotavlja varnost zavarovancev, v primerih nastanka brezposelnosti brez njihove lastne krivde, po načelih vzajemnosti in solidarnosti (2. člen). Zakon definira tudi, kdo so brezposelne osebe (8. člen).

Osebam z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju oziroma huje prizadetim osebam je omogočil, da lahko postanejo iskalci zaposlitve kljub ugotovitvi, da se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo, kot je opredeljeno v **Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb**¹⁸, po katerem so pridobili status invalida (Uršič in drugi 2015, 35). Pred sprejetjem Zakona o urejanju trga dela niso imeli dostopa do trga dela, vključeni so bili lahko le v varstveno-delovne centre in druge socialne programe pod posebnimi pogoji.

Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju, ki so dolgotrajno brezposelne, lahko pridobijo status invalida po **Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov**¹⁹. Ta jim omogoča zaposlitveno rehabilitacijo in vključitev v eno izmed oblik zaposlovanja, ki jih bomo opisali v nadaljevanju. Namen zakona je povečati zaposljivost invalidov in vzpostaviti pogoje za njihovo enakovredno udeležbo na trgu dela z odstranjevanjem ovir in ustvarjanjem enakih možnosti. Z namenom ohranjanja delovnih mest in ustvarjanja novih delovnih mest za invalide Republika Slovenija zagotavlja delodajalcem, ki zaposlujejo invalide nad kvoto, predpisano z uredbo, ki določa kvoto za invalide, invalidskim podjetjem in zaposlitvenim centrom pomoč v

¹⁷ Zakon o urejanju trga dela (Ur. list RS, št.80/2010, 21/2013, 63/2013; ZUTD)

¹⁸ Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Ur. list SRS, št. 41/83, Ur. list RS, št. 114/06 – ZUTPG, 122/07 – odl. US, 61/10 – ZSVarPre in 40/11 – ZSVarPre-A)

¹⁹ Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Ur. list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2 in 98/14)

obliki materialnih spodbud, katerih višina je odvisna od stopnje invalidnosti zaposlenih invalidov in njihovega deleža v skupnem številu vseh zaposlenih delavcev (2.člen).

Invalid je oseba, ki pridobi status invalida po tem zakonu ali po drugih predpisih, in oseba, pri kateri so z odločbo pristojnega organa ugotovljene trajne posledice telesne ali duševne okvare ali bolezni in ima zato bistveno manjše možnosti, da se zaposli, zaposlitev ohrani ali v zaposlitvi napreduje. Ureja tudi zaposlovanje oseb z motnjami v duševnem razvoju. Brezposelnim invalidom omogoča vključevanje v storitve zaposlitvene rehabilitacije. Rehabilitacijske komisije na podlagi Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov ocenjujejo delovne sposobnosti oseb z namenom zaposlovanja in odločajo o pravici do zaposlitvene rehabilitacije. Zaposlitvena rehabilitacija je namenjena predvsem usposabljanju invalidov za opravljanje določenih del, za poklic oziroma za pridobitev javnoveljavne izobrazbe, zaposlitev, zadržanje zaposlitve in napredovanje v njej (Nagode in drugi 2008, 26). Izvajalci zaposlitvene rehabilitacije so ključna vez med invalidom in njegovim potencialnim delodajalcem. Njihove naloge so motiviranje, določanje poklicnih ciljev, razvijanje veščin za iskanje zaposlitve, vzpostavljanje stikov z delodajalci, vključevanje v usposabljanje na delovnem mestu, prilagoditve delovnega mesta in spremljanje po zaposlitvi.

Po končanem procesu zaposlitvene rehabilitacije rehabilitacijska komisija izda mnenje o zaposljivosti invalida, Zavod RS za zaposlovanje pa odločbo, na podlagi katere je oseba usmerjena v različne oblike zaposlovanja:

- zaposlitev v običajnem delovnem okolju s podporo (podporna zaposlitev),
- zaposlitev v invalidskem podjetju,
- zaposlitev v invalidskem podjetju na zaščitenem delovnem mestu,
- zaščitna zaposlitev v zaposlitvenem centru.

Kadar kljub zaposlitveni rehabilitaciji, prilagoditvam delovnega mesta in delovnega okolja invalid ne dosega vsaj 30 % delovnih rezultatov zaposlenega na običajnem delovnem mestu, se v oceni zaposlitvenih možnosti invalida oceni kot nezaposljivega. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje na osnovi ocene izda odločbo o nezaposljivosti, na podlagi katere se lahko oseba vključi v program socialne vključenosti (Lipičar in drugi 2015, 5). Cilj programov socialne vključenosti je ohranjanje in razvijanje delovnih sposobnosti in socialnih spretnosti. Toda v praksi se je izkazalo, da programi socialne vključenosti postajajo trajna oblika vključevanja invalidov, ki jim zdravstvene težave ne dopuščajo zaposlitve niti v prilagojenih

oblikah. (Uršič in drugi 2015, 39). Pravno podlago za podporno in zaščitno zaposlovanje dajeta osebam z motnjo v duševnem razvoju Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb ter Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov.

5.3 Podporna zaposlitev

Podporna zaposlitev invalida je po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov zaposlitev na običajnem delovnem mestu, kjer se tako invalidu kot njegovemu delodajalcu in delovnem okolju nudi strokovna in tehnična podpora, ki je prilagojena potrebam posameznika. Gre za zagotavljanje zaposlovanja na splošnem trgu delovne sile (Drobnič 2001, 457). Delovna učinkovitost invalida, ki se lahko zaposli v podporni zaposlitvi, je med 70 in 100 odstotki, oceno pa pridobi po končani zaposlitveni rehabilitaciji. Invalidu se pri uvajanju v delo in pri vključevanju v delovno okolje zagotavlja ustrezna strokovna podpora z informiranjem, svetovanjem in usposabljanjem ter osebno asistenco. Prav tako mora delodajalec zagotoviti tehnično podporo s prilagoditvijo delovnega mesta in sredstev za delo (48. člen). »Običajni model usposabljanje–zaposlitev se v tem primeru zamenja z modelom zaposlitev–usposabljanje« (Drobnič 2001, 458). Delodajalec je lahko upravičen tudi do subvencije plač in stroškov, nastalih pri prilagoditvi delovnih mest. V ta namen je ustanovljen tudi javni finančni Sklad za vzpodbujanje zaposlovanja invalidov. V podporni zaposlitvi so invalidi upravičeni od 5 % do 30 % subvencije plače glede na minimalno plačo (70. člen). Povračilo stroškov, nastalih zaradi prilagoditve delovnega mesta pa znaša 70 % dejanskih stroškov. O pravici do povračila stroškov prilagoditve delovnega mesta odloča Sklad (72. člen).

Osebe z motnjami v duševnem razvoju potrebujejo različno stopnjo podpore in pomoči pri usposobitvi za določeno delo. Osnovne značilnosti podpornega zaposlovanja so:

- omogočanje interakcije z osebami brez težav oziroma motenj;
- finančna neodvisnost (sklenjena pogodba o zaposlitvi in s tem pridobljene vse ugodnosti, ki izhajajo iz zaposlitve);
- fleksibilnost podpore (prilagajanje posameznikovim potrebam);
- namestitev v redno delovno okolje, ki omogoča učenje na konkretnem delovnem mestu;
- osebe z motnjami v duševnem razvoju odločajo, pod kakšnimi pogoji želijo delati.

(Bratković in Janković 2013). Osebe z motnjami v duševnem razvoju se lahko s pomočjo podpornega zaposlovanja vključijo v običajno delovno okolje in se uspešno usposobijo za delo. Konkretno učenje je prav za osebe z motnjami v duševnem razvoju odločilnega pomena. Konkretno učenje je tudi učenje na določenem delovnem mestu, v običajnih pogojih dela. Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju dostikrat lahko uspešno izpolnjujejo zahteve delovnega mesta, potrebujejo pa druge oblike podpore, posredno povezane za delom (prihod in odhod na delo, razpolaganje z denarjem ipd.). Podporno zaposlovanje omogoča individualno pomoč posameznikom, spodbuja njihovo socialno integracijo in jim omogoča učinkovitejše in kvalitetnejše delovno življenje in možnost, da delo obdržijo.

5.4 Zaščitna zaposlitev

V primerih zaščitnih zaposlitev gre za zaposlitve invalidov, ki zaradi svoje oviranosti niso zaposljivi na običajnem delovnem mestu. Razlogi so lahko raznoliki, od nizke storilnosti, potrebe po posebni pomoči, ter težav v duševnem razvoju ali duševnem zdravju. Njihova delovna učinkovitost je med 30 in 70 odstotki, oceno pa pridobijo po končani zaposlitveni rehabilitaciji. Pri zaposlovanju oseb, ki lahko delajo le na zaščitnih delovnih mestih in jim Zavod RS za zaposlovanje izda odločbo o njihovi zaposljivosti le na zaščitnih delovnih mestih (2. člen Pravilnika o zaposlitvenih centrih²⁰), je zelo pomembno poznavanje njihovih sposobnosti in potreb. Prav tako je treba prilagoditi delovno mesto, izbrati primeren delovni program in pri tem upoštevati tudi trg dela, kjer se izdelke ali storitve lahko trži (Peterlin 2015, 42).

Zaščitena delovna mesta zagotavljajo zaposlitveni centri, ki so dobili pravno podlago za svoje delovanje z Zakonom o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Zaposleni invalidi na zaščitnih delovnih mestih morajo biti strokovno vodeni in opravljati delo po navodilih strokovnih delavcev, ki so zaposleni v zaposlitvenem centru (3. člen Pravilnika o zaposlitvenih centrih). Zaposlitven center mora zagotavljati stalnost programov in s tem neprekinjeno delo invalidom ter vse pravice, ki izhajajo iz sklenjenega delovnega razmerja (43. člen Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov).

²⁰ Pravilnik o zaposlitvenih centrih (Ur. list RS, št. 57/12 in 87/16)

V Sloveniji je bilo po podatkih MDDSZ²¹ 2009. leta 24 zaposlitvenih centrov, leta 2017 pa 50, kar kaže na porast ustanavljanja zaposlitvenih centrov. Večina zaposlitvenih centrov je del širše organizacijske strukture, kot so invalidska podjetja, varstveno-delovni centri, izvajalci zaposlitvene rehabilitacije in programov socialne vključenosti. Večina zaposlitvenih centrov sodeluje ali pa si želi poslovno sodelovati s podjetji v okviru izpolnjevanja nadomestne kvote. Lahko imajo svoj lasten program in različne delovne programe v okviru proizvodnje in storitvenih dejavnosti. Zaposlitveni centri poročajo, da je zagotavljanje del zahtevna naloga in da je njihova vloga premalo prepoznavna v širšem družbenem okolju. Prav tako poročajo tudi o nepripravljenosti javnega sektorja za odstopanje storitev in slabi vključenosti lokalne skupnosti v nastajanje in ohranjanje zaščitnih delovnih mest (Vidmar in drugi, 2010). Zaščitne in podporne oblike zaposlovanja so primerne tudi za zaposlovanje oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju. Pri tem pa si moramo postaviti vprašanje o stopnji pomoči, ki jo te osebe potrebujejo za uspešno vključitev na odprti trg dela.

5.5 Varstveno-delovni centri

V Sloveniji so bile delavnice pod posebnimi pogoji predhodnice današnjih varstveno-delovnih centrov (v nadaljevanju VDC). Ustanovljene so bile z namenom nudenja pomoči odraslim invalidnim osebam v smislu varstva in dela ter razbremenitve njihovih družin. Razvoj nekdanjih delavnic za delo pod posebnimi pogoji je narekoval spremembo koncepta in načina obravnave odraslih oseb, kar je privedlo do novih vsebin in dejavnosti današnjih VDC-jev. Današnji VDC-ji so postali ustanove, kjer odraslim invalidnim osebam poleg vodenja, varstva in zaposlitvenih dejavnosti omogočajo tudi izobraževalne in prostočasne dejavnosti ter nadstandardne storitve, kot so letovanja in daljši izleti.

Zaposlovanje v varstveno-delovnih centrih je treba ločiti od zaposlovanja v podpornih in zaščitnih oblikah. V varstveno-delovnih centrih gre predvsem za delovno okupacijo oseb, ki so nezaposljive, kar pomeni, da »so praviloma popolnoma delovno in pridobitno nesposobne, zaradi česar imajo status varovanca. Plačilo, ki ga prejmejo, je simbolično v obliki nagrade« (Nagode 2008, 12).

²¹ Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

Po pravilniku o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev²² so upravičenci do storitev vodenja, varstva in zaposlitev pod posebnimi pogoji med drugimi tudi otroci, mladostniki in odrasle osebe do 26. leta starosti, ki so usmerjene v posebni program vzgoje in izobraževanja, odrasle osebe z motnjami v duševnem razvoju, s težavami v duševnem zdravju, senzornimi motnjami in motnjami v gibanju. Pravilnik o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva določa postopek vključitve, premestitve ali odpusta uporabnikov storitev varstveno-delovnih centrov. Center za socialno delo pa o tej pravici odloča na podlagi sklenjenega dogovora med uporabnikom in izvajalcem storitve in izda odločbo o vključitvi v zavod (35. člen).

Po podatkih Ministrstva za delo družino, socialne zadeve in enake možnosti deluje v Sloveniji 34 varstveno-delovnih centrov, v njihovem okviru še povprečno 2 do 3 enote (skupaj 102 dislocirani enote). Leta 2007 je bilo v VDC vključenih 3,4 % oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju, 61,1 % z zmerno motnjo v duševnem razvoju 7,6 % s težjo motnjo v duševnem razvoju, 15 % z motnjo v duševnem razvoju in drugimi motnjami ter 12,3 % z drugimi motnjami. Po podatkih iz analize delovanja varstveno-delovnih centrov naj bi šlo po letu 2005 za postopno naraščanje vključenih oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju. Prav tako direktorji VDC-jev ocenjujejo, da določen odstotek njihovih uporabnikov ob večji izbiri predvsem podpornih in integriranih zaposlitev, zaposlitev v zaposlitvenih centrih ali programih socialne vključenosti ne bi bil vključen v varstveno-delovne centre (Nagode 2008, 17). Vključevanje v VDC-je predstavlja najpogostejšo obliko zaposlovanja oseb z zmerno motnjo v duševnem razvoju.

5.6 Socialna podjetja

Glavni namen ustanovitve socialnega podjetja je zaposliti ciljno skupino težje zaposljivih in hkrati izvajati dejavnost, ki bo v ožjem okolju služila ljudem. Pomembno je tudi, da socialno podjetje postane neodvisno od subvencij iz javnih sredstev in da postane samostojno. Socialna podjetja se razlikujejo od tradicionalnih neprofitnih organizacij glede na strategijo, norme in vrednote, ki jih imajo in predstavljajo socialne inovacije v neprofitnem sektorju (Dart 2004, 411). Cilj Zakona o socialnem podjetništvu²³, ki je začel veljati leta 2011, je poleg opredelitve

²² Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (Ur. list RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13 in 102/15)

²³ Zakon o socialnem podjetništvu (Ur. list RS, št. 20/11 in 90/14 – ZDU-II)

socialnega podjetništva in pogojev delovanja tudi načrtovanje razvoja in spodbud za razvoj socialnega podjetništva, ki ga bolj natančno opredeljuje Strategija razvoja socialnega podjetništva. Zakon naj bi omogočil razvoj socialnega podjetništva v že delujočih nevladnih organizacijah ter motiviral ustanavljanje novih socialnih podjetij, to je »nepridobitnih pravnih oseb različnih statusnih oblik – društvo, zavod, ustanova, gospodarska družba, zadruga, evropska zadruga ali druga pravna oseba zasebnega prava, ki ni ustanovljena izključno z namenom pridobivanja dobička ter premoženja ne deli, prav tako ne deli ustvarjenega dobička ali presežkov prihodkov nad odhodki oziroma jih deli v omejenem obsegu, v skladu z zakonom« (2. člen).

Ukrepi za razvoj socialnega podjetništva morajo biti načrtovani tako, da omogočajo usklajeno pomoč pri ustanavljanju socialnih podjetij, pomoč za začetek njihovega poslovanja, pomoč za zagotavljanje likvidnosti in razvoj socialnega podjetništva in usklajenost z izvajanjem ukrepov aktivne politike zaposlovanja ter drugih razvojnih dokumentov. Zasedovati mora tudi cilje poklicne reintegracije najranljivejših družbenih skupin na trgu dela.

Zakon o socialnem podjetništvu v 5. členu skupaj z Uredbo o določitvi dejavnosti socialnega podjetništva²⁴ opredeljuje področja in dejavnosti socialnega podjetništva. Gre za dejavnosti, ki zagotavljajo dodatno ponudbo proizvodov in storitev za večjo kvaliteto življenja ljudi ali bivanja v okolju, krepijo družbeno solidarnost in kohezijo ali zagotavljajo in dosega enega ali več ciljev, kot so spodbujanje sodelovanja ljudi in prostovoljsko delo, krepitev inovativne sposobnosti družbe za reševanje socialnih, gospodarskih, okoljskih in drugih problemov, zagotavljanje dodatne ponudbe proizvodov in storitev, ki so v javnem interesu, razvijanje novih možnosti zaposlovanja, zagotavljanje dodatnih delovnih mest ter socialno integracijo in poklicno reintegracijo najbolj ranljivih družbenih skupin na trgu dela.

²⁴ Uredba o določitvi dejavnosti socialnega podjetništva (Ur. list RS, št. 54/12 in 45/14)

6 EMPIRIČNI DEL: Analiza zaposlitvenih možnosti za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju

Menimo, da so tudi v Sloveniji podporni sistemi med šolanjem in zaposlovanjem pomanjkljivi predvsem za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju, ki vstopajo na odprti trg dela tako kot vsi ostali brezposelni. Pri tem pa so njihove možnosti za zaposlitev zelo omejene zaradi nizke izobrazbe, ki jo imajo, ter splošne slabše opremljenosti z različnimi znanji, veščinami, spretnostmi in kompetencami, ki so potrebne za samostojno vstopanje na trg dela.

6.1 Predmet in namen analize intervjujev ter uporabljene metode raziskovanja

Namen intervjujev je poglobiti razumevanje biografij mladih z lažjo motnjo v duševnem razvoju, ugotoviti, s kakšnim ovirami in težavami se srečujejo pri zaposlovanju na odprtem trgu delovne sile, prav tako, če je podpora državnih institucij pri tem zadostna in kakšne so možne rešitve. Intervjuvanci so imeli v času osnovnošolskega izobraževanja odločbo po ZUOPP²⁵, na podlagi katere so bili usmerjeni v prilagojen izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom. Ker večina rednih osnovnih šol teh programov ne izvaja, je usmeritev v omenjeni program hkrati pomenila tudi vključitev v ločen sistem izobraževanja. Segregacija v času izobraževanja in s tem tudi izključenost iz skupine vrstnikov lahko kasneje v življenju predstavlja »enega ključnih vzrokov neenakosti teh ljudi v družbi« (Galeša 1995).

Po zaključenem osnovnošolskem izobraževanju z nižjim izobrazbenim standardom lahko otroci in mladostniki z lažjo motnjo v duševnem razvoju nadaljujejo izobraževanje na nižjih poklicnih šolah. Programi nižjega poklicnega izobraževanja trajajo dve leti, končajo pa se z zaključnim izpitom, ki je sestavljen iz praktičnega dela in zagovora. Programi nižjega poklicnega izobraževanja so glede izbir zelo omejeni. V šolskem letu 2016/2017 je bilo razpisanih pet programov nižjega poklicnega izobraževanja, ki so namenjeni izobraževanju otrok in mladostnikov z lažjo motnjo v duševnem razvoju (MIZŠ, 2017). Vseh programov je sicer nekaj več, vendar se v vsebinskem smislu ne razlikujejo, namenjeni pa so predvsem ostalim učencem s posebnimi potrebami (slepim in slabovidnim, gluhim in naglušnim, tistim z govorno-

²⁵ Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1, Ur. list RS l. št. 54/2000, 118/2006, 3/2007)

jezikovnimi motnjami in gibalno oviranim). Ti izobraževalni programi omogočajo pridobitev poklicne polkvalifikacije oz. izobražujejo pomočnike kvalificiranih delavcev. Programi nižjega poklicnega izobraževanja:

- Pomočnik v biotehnikih in oskrbi
- Pomočnik v tehnoloških procesih
- Preoblikovalec tekstilij
- Obdelovalec lesa
- Pomočnik pri tehnologiji gradnje

Še vedno opažamo, da je bistveno več programov namenjenih tradicionalno moškim poklicem, saj sta med vsemi petimi programi samo dva »primerna« za dekleta, za fante pa vsaj štirje, kar sta ugotavljali že avtorici raziskave Prave osebe z intelektualnimi ovirami (Zaviršek in Urh 2005). Tako je za večino deklet možnost izbire poklicnih programov močno omejeno.

V intervjujih smo ugotavljali tudi, kakšna je podpora staršev in drugih iz okolja, ter njihovo vizijo prihodnosti. Postavili smo splošno tezo, da osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju predstavljajo eno od podskupin oseb z motnjami v duševnem razvoju, ki potrebujejo posebno skrb države, saj predstavljajo na odprtem trgu delovne sile težko zaposljivo socialno kategorijo. Na osnovi splošne teze smo si postavili še dve raziskovalni vprašanji:

1. Kakšne so zaposlitvene možnosti oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju in težave, s katerimi se srečujejo pri zaposlovanju na odprtem trgu delovne sile?
2. Kakšne so zaposlitvene možnosti oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju v zaposlitvenih centrih in v socialnih podjetjih?

Za ključno metodo kvalitativnega raziskovanja smo izbrali delno strukturirane intervjuje, ki smo jih izvedli z 10 mladimi brezposelnimi osebami v aprilu in maju 2017. Izvajanje intervjujev je potekalo s pomočjo vprašanj, ki so udeležence spodbujala k pripovedovanju in razmišljanju. Pri vzpostavitvi stikov z intervjuvanci sta imeli pomembno vlogo vzgojiteljici Doma Centra Janeza Levca. Center za usposabljanje, vzgojo in izobraževanje Janeza Levca Ljubljana je specializiran zavod, ki je namenjen usposabljanju, vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami in povezuje 5 organizacijskih enot – dve osnovni šoli s prilagojenim programom, oddelke vzgoje in izobraževanja, Dom - internat, Izobraževalni center ter dva oddelka: oddelek

za izvajanje dodatne strokovne pomoči – mobilna specialno pedagoška služba, ki deluje na večinskih osnovnih šolah, in Oddelek za projektne dejavnosti. Center Janeza Levca je tudi ustanovitelj varstveno delovnega centra Centra Janeza Levca in zaposlitvenega centra Janez dela.

6.2 Analiza in interpretacija podatkov, pridobljenih z intervjuji oseb, ki so zaključile nižje poklicno izobraževanje

Povprečna starost intervjuvancev, ki smo jih zajeli v vzorcu, je bila 22,4 leta. Spolna struktura vzorca pa je bila 6 moških in 4 ženske. Intervjuvanci prihajajo iz različnih delov Slovenije (Jesenice, Pivka, Logatec, Cerknica, Kočevje, Trebnje, Domžale, Dol pri Ljubljani, Ljubljana). Osem intervjuvancev je bilo v času zbiranja vzorca brezposelnih, dva pa sta v drugi polovici aprila dobila zaposlitev za določen čas. Vsi intervjuvanci so imeli zaključeno najmanj nižjo poklicno šolo (III. stopnja izobrazbe), 3 intervjuvanci pa imajo končano 3-letno poklicno šolo (IV. stopnja izobrazbe). Intervjuvanci so bili v času šolanja vključeni v Dom Centra Janeza Levca, kjer so imeli ves čas šolanja specialno-pedagoško pomoč vzgojiteljev. Za dijake, ki obiskujejo Dom Centra Janeza Levca, je značilen zelo majhen osip. Po podatkih iz letnega poročila Doma Centra Janeza Levca le okoli 3 % dijakov ne zaključi nižjega poklicnega izobraževanja (Letno poročilo Doma CJL 2016). Vedno več dijakov se v zadnjem obdobju odloča za nadaljevanje šolanja. Vpisujejo se na poklicne srednje šole. Njihova uspešnost pri nadaljevanju šolanja v triletnih poklicnih programih pa je bistveno slabša, povprečen osip v zadnjih 6 letih je 45 % (Letno poročilo Doma CJL 2016), kar kaže, da so programi poklicnih srednjih šol za te dijake prezahtevni, zato kljub intenzivni strokovni pomoči šolanja ne zmorejo zaključiti. Razlogi, zakaj se dijaki odločajo za nadaljnje izobraževanje, so različni, dostikrat pa predvsem zaradi želje po ohranitvi statusa dijaka in tako preložiti čas vstopa na trg dela. Po zaključenem šolanju so se intervjuvanci vrnili v svoje domače okolje, kjer so pričakovali, da se bodo lahko zaposlili.

Posamezni sklopi intervjuja so zajemali naslednja področja: izobraževanje in usposabljanje, odprti trg delovne sile in vloga Zavoda RS za zaposlovanje, oblike zaposlitev, vloga družine pri socialnem vključevanju in vizija prihodnosti. Vse intervjuje smo posneli, jih dobesedno zapisali, jih večkrat prebrali, povzeli posamezne sklope ter izpisali ključne izjave posameznih

intervjuvancev. Izbrane izjave smo nato skušali pojasniti in jih analizirati. Sledijo predstavitve posameznih sklopov, izjave intervjuvancev ter kvalitativne analize ključnih izjav intervjuvancev.

6.2.1 Izobraževanje in usposabljanje

Vsi intervjuvanci so končali nižji poklicni izobraževalni program, smer Pomočnik v biotehnikih in oskrbi, štirje pa so nadaljevali s šolanjem in končali še 3-letni poklicni program, smer Pek, Slaščičar in Administrator. Pomočnik v biotehnikih in oskrbi je njihov najpogostejši izobrazbeni profil. Po podatkih Doma Centra Janeza Levca je v zadnjih 6 letih takih kar 80 % dijakov (Letno poročilo Doma CJL 2016). Zaposlijo se lahko v živilski industriji, delajo pri prevzemu surovin, po navodilih in recepturah mešajo in pripravljajo surovine, opravljajo preproste dejavnosti v predelavi živil (rezanje, mletje, mešanje, polnjenje strojev, pranje, toplotna obdelava), pomagajo pri izvajanju opravil v predelavi, izdelujejo polizdelke, opravljajo dela v internem transportu, delajo v skladiščih in hladilnicah (www.bic-lj.si).

Šolanje na nižjih poklicnih programih je bilo za vse intervjuvance uspešno. Poročali so o primernosti svoje izobrazbe, ki jo imajo. Prav tako se jim je zdela ustrezna zahtevnost izobraževalnega programa in raven kvalificiranosti, ki so jo pridobili: *»S svojo izobrazbo sem zadovoljna, dovolj znam na tem področju.«*

Nekateri intervjuvanci so poskusili nadaljevati z izobraževanjem na 3-letnih poklicnih šolah in so bili pri tem neuspešni, drugi pa niso niti poskusili nadaljevati šolanja predvsem zaradi zavedanja, da je nadaljevanje šolanja za njih prezahtevno:

»Rada bi se še izobraževala, vendar je to pretežko zame. Preveč je učenja. Ne morem si zapomniti toliko snovi. To je moj problem. Sem poskusila, pa ne gre.«

»Nisem mogel končati triletnega programa, primanjkuje mi potrebnega znanja.«

»Ne morem nadaljevati z izobraževanjem zaradi učenja, ker mi ne gre.«

Prav tako si intervjuvanci želijo, da bi imeli več možnosti pri izbiri poklicev: *»Narobe sem se odločila, nisem imela dovolj izbire in sem šla kar na slaščičarsko, čeprav me ne veseli.«* Izpostavili so tudi motivacijo, ki jo povezujejo z veseljem do dela in je pomemben dejavnik uspešnosti pri delu: *»Za delo moraš imeti tudi voljo, ne samo da čakaš, kdaj bo minilo tistih 8*

ur.« ali »Za delati torte moraš biti miren« (in imeti veselje – op.). Samo pri enem intervjuvancu se je pojavil problem neustrezne formalne izobrazbe, ki mu je onemogočila opravljanje poklica. Intervjuvanec glede na svoje sposobnosti delo lahko opravlja in ga tudi opravlja (občasno in priložnostno), vendar ga ne zaposlijo, ker nima ustrezne izobrazbe, ki je zanj težko dosegljiva: »Če bi hotel biti varnostnik z redno službo, bi moral imeti licenco. Tega izpita pa nimam, ker je zame to pretežko, ne morem se naučiti toliko členov, to je moj glavni problem.« Izjavi, ki izpostavi problem formalne izobrazbe, vendar na drug način, sta tudi: »Ko delodajalec izve, da imaš narejeno smo dveletno poklicno šolo, reče hvala lepa in adijo.« in »Rad bi nadaljeval s šolanjem in postal živilski tehnik, potem bi lahko delal v laboratoriju. Stoprocentno bi imel službo.« Prenizka formalna izobrazba tako postane razlog za onemogočanje dela.

Analiziranje njihovih delovnih izkušenj v primerih, ko imajo intervjuvanci končano poklicno šolo in so usposobljeni za samostojno opravljanje poklica, je pokazalo izrazitejšo težavo prav pri njihovi samostojnosti in pri delu, ki zahteva večjo stopnjo odgovornosti:

»Včasih malo pretiravajo in dvomijo v moje sposobnosti, da ni dovolj kvalitetno narejeno, nepravilno, površno, ne dovolijo, da bi delal na svoj način.«

»Pričakovali so, da bom takoj vse znala sama narediti. V 14 dneh naj bi se vsega naučila za delo na blagajni. Imela sem mentorico. Ko so videli, da se v tem času nisem naučila, so rekli, da bodo vzeli drugega in da lahko ostanem do konca meseca.«

Nadaljevanje izobraževanja na poklicnih srednjih šolah ne zagotavlja njihove večje zaposljivosti predvsem zaradi pomankanja ključnih kompetenc (znanj, veščin, spretnosti) in tudi drugih sposobnosti, ki jih zahteva delodajalec v običajnem delovnem okolju (komunikacijske sposobnosti, sposobnost učenja, organizacijske sposobnosti). Pojavlja se tudi hiter upad naučenih spretnosti in s tem delovnih sposobnosti, kar pomeni, da se rezultat izobraževanja, če pride do daljšega obdobja nezaposlenosti, postopno izniči.

Na osnovi intervjujev ugotavljamo, da so intervjuvane osebe v času izobraževanja v večini primerov dosegli največ, kar zmorejo. Štirje intervjuvanci so izobraževanje nadaljevali in s tem pridobili poklicno kvalifikacijo – IV. stopnjo izobrazbe, vendar jim ta ni omogočila boljših zaposlitvenih možnosti, saj kljub višji izobrazbi niso bili dovolj usposobljeni za delo. Nadaljnje poklicno izobraževanje ni prineslo zelenih pozitivnih učinkov na zaposlitvene možnosti. Prav tako so se pri treh intervjuvancih pojavljaje težave, povezane z motivacijo za opravljanje dela, ki je po njihovem mnenju posledica omejenih izobraževalnih izbir in s tem izbire poklica, ki jih

ne veselil. Pri osebah za motnjami v duševnem razvoju se pojavlja problem hitrega upadanja pridobljenega znanja, zato je pomembno, da jim omogočamo stalno izobraževanje. Tudi Lečen (2001) ugotavlja, da je stalno izobraževanje za osebe z motnjami v duševne razvoju nujno, pri tem pa potrebujejo več zunanjih spodbud predvsem zaradi znižanih intelektualnih sposobnosti in posledično slabšega prepoznavanja pozitivnih učinkov učenja, slabše motiviranosti za učenje, manjše samoaktivnosti in samoiniciativni ter nižje stopnje ambicij.

6.2.2 Odprti trg delovne sile, oblike zaposlitev in vloga Zavoda RS za zaposlovanje

V drugem sklopu smo intervjuvance spraševali o dosedanjih zaposlitvah, času trajanja zaposlitve, vrstah zaposlitev in vlogi Zavoda RS za zaposlovanje. Zanimalo nas je tudi vzdušje na delovnem mestu in odnos zaposlenih do njih.

Šest intervjuvancev je bilo že zaposlenih v običajnem delovnem okolju, trije še nikoli niso delali za denar, en intervjuvanec pa je bil zaposlen v zaposlitvenem centru (zaščitna oblika zaposlitve). Vsi intervjuvanci, ki so bili zaposleni, so bili zaposleni za določen čas in so predčasno prekinili z delom. Nekaj jih redno prehaja med statusom brezposelnosti in zaposlenosti. Kot glavne razloge za prekinitve delovnega razmerja so navajali nezadovoljstvo delodajalcev, prezahteven urnik dela in zdravstvene težave. Opravljali so delo v poklicu, za katerega so se izobraževali. Gre za poklice v živilstvu (v tovarni, restavraciji hitre prehrane in domu ostarelih), razen intervjuvanca, ki opravlja poklic varnostnika že več let, vendar le priložnostno in za krajša obdobja. Redne zaposlitve ne more dobiti, ker nima ustrezne izobrazbe. Na odprtem trgu delovne sile se intervjuvanci srečujejo z različnimi ovirami. Ker gre za zaposlitve v običajnem delovnem okolju, delodajalci od delavcev pričakujejo veliko prilagodljivost in zmožnost opravljanja različnih del. Intervjuvanci ocenjujejo, da bi z določenimi prilagoditvami, tudi samo časovnimi, lahko uspeli:

»Rekli so, da nisem dosti dober za njih. Narobe sem zlagal pladnje in so se drli name, da sem nesposoben, potem sem si poškodoval še koleno, ker sem padel s polnimi pladnji.«

»Sama pomoč v kuhinji ni problem, ne morem pa nadomeščati glavnega kuharja, če ga ni. Zaradi tega, ker nisem zmogla nadomeščati glavnega kuharja, so me odpustili.«

(Zaradi prevelike odgovornosti, ki je povezana za nadomeščanjem glavnega kuharja – op.)

»Pričakovali so, da bom takoj vse znala narediti. Največji problem je bil v tem, da sem bila takoj sama, tudi za sosednjo blagajno ni bilo nikogar. Dovolj bi bilo že to, da bi lahko sosednjo blagajničarko vprašala, če česa ne bi vedela. Ker pa je bilo popoldne za delo premalo ljudi, sem morala biti sama. Stranke so se jezile, zakaj imajo zaposlenega nekoga, ki ne zna. Žal mi je za to službo, ker če bi imela dovolj časa za uvajanje, bi se lahko vsega naučila.

Težave imajo tudi s fleksibilnim delovnim časom (predolg in nepredvidljiv delovnik), ki za njih pomeni dodatno obremenitev pri organiziranju življenja, kar povedo naslednje izjave:

»Delal sem po 15 ur, to je bilo tam normalno. Nisem vedel, kako naj se organiziram. Šlo mi je po zdravju. To se je vlekle, klicali so me, naj pridem delat, ravno ko sem zaspal ... Tak delovnik je nenormalen. Meni ni problem delati. Lahko delam, samo ne morem delati toliko ur na mesec. Potem sem zbolel. Šel sem na bolniško. Ko sem se vrnil, sem zaključil.« *»Rad bi imel red, ne želim si delati 4 mesece tu, 4 mesece tam, enkrat zvečer, enkrat ponoči, vse zmešano. Rad bi imel "zacašneno", kaj bom.«*

Intervjuvanci so poročali tudi o pogostih bolniških odsotnostih kljub zelo kratkem času zaposlenosti. Razlogi, ki so jih navajali, so bili različni (bolezen, poškodba na delovnem mestu in težave v duševnem zdravju).

Vse oblike zaposlitve, s katerimi so imeli izkušnje intervjuvanci, so bile nestandardne oblike zaposlitev (sezonsko delo – delo v restavraciji Marche med turistično sezono, obiranje sadja, varovanje koncertov ter zaposlitev za določen čas – delo v tovarni in restavraciji). Gre za priložnostna dela, ki so jih sprejeli predvsem zato, ker niso imeli druge možnosti. Poročali so o izkoriščanju na delovnem mestu, predolgem delavniku ter plačevanju denarja na roke in o negotovosti, ki jo prinašajo nestandardne oblike zaposlovanja:

»Ritem med delom in iskanjem službe je tak, da se ti vse sesuje.«

»Nisem vedel, kako naj se organiziram, šlo mi je po zdravju. Razumete, to se je vlekle, klicali so me, naj pridem delat, ravno ko sem zaspal. Tak delovnik je bil normalen. Ni mi problem delati. Lahko delam, samo ne morem pa toliko ur delati na mesec.«

Za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju je bistvenega pomena zaposlovanje za daljše časovno obdobje, saj nujno potrebujejo uvajanje na konkretnem delovnem mestu. Šele po

daljšem časovnem obdobju lahko pridobijo znanja, sposobnosti, veščine in izkušnje, ki so potrebne za opravljanje določenega dela. Prav tako se težje prilagajajo in iščejo delo, saj nimajo veliko socialnih stikov. Njihove možnosti za karierni razvoj so omejene, hitrega prilagajanja različnim delovnim mestom ne zmorejo. Sodijo v skupino delavcev, ki so že tako ali tako na obrobju socialnih stikov in delovanja družbe in jih negotovost delovnih mest še bolj prizadene. Ignjatović (2002) meni, da gre za problem »novih karier«, ki še pospešuje nastajanje socialnih neenakosti.

Vsi intervjuvanci, razen dveh, so ali so bili prijavljeni na Zavodu RS za zaposlovanje, kjer so dobili svojo poklicno svetovalko in se udeležili kratkih delavnic, kako napisati prošnjo in življenjepis. Nekateri so na delavnicah pogrešali individualen pristop. Posebnih programov, ki bi bili namenjeni prav osebam z lažjo motnjo v duševnem razvoju za lažje vključevanje na trg dela, ni. S svetovalci na Zavodu RS za zaposlovanje v Ljubljani imajo dobre izkušnje. *»V Ljubljani so svetovalci na Zavodu zelo v redu, svetujejo, vse ti povejo. Svetovalka ve, kakšno izobrazbo imam. V Ilirski Bistrici je bilo grozno, tam smo na Zavod prihajali brez zveze, nič nam niso razložili.«* Intervjuvanec, ki ni prijavljen na Zavod RS za zaposlovanje, pravi: *»Zdijo se mi nesposobni, pravijo mi, da nisem pravi iskalec zaposlitve. Ker se ne javim. Tudi agencije za zaposlovanje niso O. K. Samo izkoriščajo delavce.«*

Večina intervjuvancev se zanaša na pomoč Zavoda RS za zaposlovanje. Njihove strategije iskanja službe so v večini primerov vezane na uradne dolžnosti javljanja in na napotitve na prosta delovna mesta, ki jih posreduje Zavod RS za zaposlovanje. Manjša aktivnost pri iskanju zaposlitve je pogojena tudi s trajanjem časa brezposelnosti. Dolgotrajno brezposelni (več kot 2 leti) so manj aktivni pri iskanju službe.

»Napišem kakšno prošnjo, če vidim oglas. Ene tri do štiri na leto.«

Intervjuvanca, ki sta našla zaposlitev, sta jo dobila s pomočjo Zavoda RS za zaposlovanje (v Ljubljani in Kočevju). Ostali intervjuvanci so brez zaposlitve že dalj časa (povprečno 3 leta), nekateri v tem času niso opravljali plačanega dela, drugi pa le krajša obdobja – do 4 mesecev. Delo so opravljali tudi v času, ko so še imeli status dijaka: *»Če imaš status dijaka, ni važno, kakšno imaš izobrazbo, in ni važno, če imaš delovne izkušnje, lažje dobiš delo.«*

Vsi, ki so brez zaposlitve, so prejemniki denarne socialne pomoči. Intervjuvancem, ki so iskalci zaposlitve že dlje časa, so na Zavodu RS za zaposlovanje predlagali začetek postopka procesa

zaposlitvene rehabilitacije. Statusa invalida, ki ga morajo osebe pridobiti in je pogoj za vključitev v proces zaposlitvene rehabilitacije, je za marsikoga težko sprejemljiv.

»Svetovalka (poklicna – op.) mi je rekla, naj se sama odločim. Ne želim delati kot invalid. Nisem se še odločila, bom videla. Če ne bo šlo drugače, se bom morala odločiti za to.«

Ali podobna izjava:

»Vem, kaj to pomeni, da bom delala kot invalid, vendar nisem prepričana, če je to dobro zame.«

Na razgovorih za službo so pogosto neuspešni predvsem zaradi slabših veščin komuniciranja in sporazumevanja. Opazili smo tudi verbalno poniževanje tako s strani delodajalcev kot sodelavcev. Prav tako intervjuvanci niso poročali o druženju na delovnem mestu med odmori ali izven dela, ki bi omogočalo pozitivne interakcije s sodelavci. Za nekatere intervjuvance je postalo delovno mesto ali razgovor za službo kraj diskriminacije namesto vključenosti.

»Na razgovoru mi je šef kuhinje povedal, kakšen moraš biti v kuhinji. Rekel je, da moram biti hitra, natančna in disciplinirana. Pomembna je hitrost in urejenost.«

»Na razgovoru sem bil sproščen, normalno komunikativen, potem mi je rekel, če bi še jaz kaj vprašal. Nisem se mogel ničesar spomniti, tudi zdaj se ne spomnim, kaj bi ga vprašal.«

»Spomnim se enega razgovora za delo slaščičarke. Šef mi je rekel, da moram nekaj narediti. Nisem imela recepta in sem delala po svoje. Potem me je nadrl, da nič ne znam in da naj naredim še enkrat. Potem sem šla ven, nisem mogla dihati, sem bila čisto pod pritiskom.«

»Delodajalec že po mimiki obraza opazi, da je nekaj narobe. Tak imam občutek, ko pridem na razgovor, ful me je strah, kaj me bo vprašal, kakšno takšno vprašanje, na katerega ne bom znala odgovoriti, potem začnem jecljati in si mislim, joj, spet sem zafrknila ...«

»Včasih me sodelavci malo izkoriščajo, priznam. Govorijo mi, prinesi mi to, pojdi tja. Naučila sem se, da nekaj naredim do konca, ker tako, da vsak nekaj hoče, ne gre. Si pa tudi pomagamo med seboj. Imajo pa nekateri sodelavci nefer odnos do nas.«

»V Pivki se s sodelavci nismo razumeli. Vprašal sem jih, kako se kaj naredi, so mi rekli: Ti si isti kot mater, nesposoben. Tisti, ki je imel "mene čez", je šel na dopust. V tem času so me odpustili. On sploh ni vedel za to.«

Vsi intervjuvanci so menili, da bi delo lahko opravljali pod ustreznimi pogoji – dovolj časa, da se priučijo, enakomeren ritem dela in počitka, predvidljiv in stalen urnik, redna zaposlitev, ki bi jim omogočila socialno varnost in določen življenjski standard. Dolgotrajna brezposelnost, zlasti pri osebah z lažjo motnjo v duševnem razvoju, predstavlja velik upad njihovih delovnih sposobnosti in potencialov, pridobljenih v času izobraževanja. Vse skupaj predstavlja resnično nepremostljivo oviro za vstop na trg dela. Pomembno bi morale postati sodelovanje z delodajalci že v času izobraževanja oseb z motnjami v duševnem razvoju in jim s tem omogočiti delovne izkušnje in po zaključki izobraževanja takojšnje vključitev v delo (npr. sistem vajeništva). Delodajalci pa bi bili na tak način dobro seznanjeni s težavami oseb, ki jih zaposlujejo. Pri tem nujno potrebujejo strokovno in drugo podporo, saj so prav delodajalci ključni pri zagotavljanju uspešne integracije v delo in omogočanju večje zaposljivosti teh oseb.

6.2.3 Vloga družine

Družina je posameznikova vitalna opora, ki ga lahko spodbuja, da vztraja pri doseganju svojih ciljev, lahko pa je tudi nepremagljiva ovira zanj, saj mu onemogoča, da bi se postavil na lastne noge. Pomembno je prisluhniti otroku in mu ponuditi pomoč, kakršno potrebuje. (Lamovec 1998). Ignjatović (2002) družino vidi tudi v funkciji določene varnosti in blaženja posledic izgub ali spreminjanja identitet posameznikov, ki so posledica razmer na trgu deloven sile.

Vsi intervjuvanci živijo v svojih primarnih družinah, razen enega, ki živi v Ljubljani v najemniškem stanovanju. Je tudi edini intervjuvanec, ki ima družabno življenje in ker živi sam, mora odgovorno ravnati z denarjem: *»Vem, kako z denarjem. Najprej plačam, kar je nujno. Ko gremo ven žurat s prijatelji, damo določeno vsoto na stran – toliko imamo, dosti je. Več ne zapravimo.«* Ravno obratno pa je pri intervjuvanki, ki živi doma: *»Rada bi imela svoj denar, ker bi ga znala čuvati, če ga dobim od staršev, ga takoj zapravim.«*

Ostali intervjuvanci živijo zaprti v družinski krog, kar lahko povzroča številne konfliktno situacije in negativne posledice. Dva intervjuvanca sta poročala tudi o težavah v duševnem zdravju, ki jih imata:

»Doma sploh nimam pogojev, miru. Zdaj sem začela teči, to mi pomaga, da nisem več toliko občutljiva.« *»Včasih imam stiske, ne morem dihati v zaprtem prostoru. To se mi je zgodilo tudi na tistem razgovoru.«*

Imajo malo stikov s prijatelji. Večina jih poroča, da ne hodijo ven in se bolj malo družijo s sovrstniki. Posledica izolacije je okrnjenost njihovega družabnega življenja:

»Gledam televizijo, če nimamo kaj za jesti, grem v trgovino po hrano.«

»Za punce nimam časa. Bolj malo hodim ven na pijače.«

Večina intervjuvancev pomaga pri vseh domačih gospodinjskih opravilih. Nekateri pomagajo tudi v svojem okolju: *»Dobil sem naročilo iz vasi, da moram pobarvati peskovnik. Doma pa moram pobarvati klopi. Imam dosti dela.«*

Starši intervjuvancev so nizko izobraženi (končano imajo OŠ ali največ poklicno srednjo šolo). Pri polovici intervjuvancev sta zaposlena oba starša, pri tretjini pa je zaposlen samo oče. Nekaj staršev je upokojenih, med njimi tudi invalidsko. Intervjuvanci so materialno odvisni od staršev:

»Zoprno je, ker si odvisen od drugih. Prosim moram mam, ali mi boš kupila to, in potem ji moram razložiti, če to res rabim ali si samo želim. O tem se moram potem z njo pogajati.«

Nekateri intervjuvanci živijo v slabih materialnih razmerah in prispevajo svoj denar v skupno gospodinjstvo:

»Ne morem si skoraj nič privoščiti, mam kaj prosim, samo ona nima, ker plačuje najemnino za stanovanje. Komaj prideva čez mesec.«

»Dati sem morala za položnice in plačevati hrano« (prvi zasluženi denar – op.).

Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju imajo glede na svoj potencial funkcioniranja možnost živeti samostojno življenje. Občasno potrebujejo pomoč v konkretnih življenjskih situacijah, vendar v odrasli dobi lahko dosežejo samostojnost na vseh življenjskih ravneh. Intervjuvanci podaljšujejo čas bivanja v svojih družinah predvsem zato, ker nimajo druge možnosti. Tega se zavedajo in se večkrat počutijo neprijetno, ker morajo prositi starše za nujne stvari, ki jih potrebujejo. Njihove želje in potrebe so skromne, živijo precej mirno in neopazno življenje, zaprti med stene doma. Opazimo lahko tudi, da starši od nji ne pričakujejo veliko. Zadovoljni so, če skrbijo za gospodinjstvo in v kar nekaj primerih postaja skrb za domača opravila (kuhanje, pospravljanje ipd.) njihova glavna okupacija. Zaradi odvisnosti od staršev in dostikrat

tudi podrejene vloge, ki jo imajo v družini, nimajo zadostnega vpliva na lastno življenje. Posledica izolacije pa je odsotnost lastnega socialnega oziroma družabnega življenja. V družinah pa lahko takšno izolirano življenje ustvarja napetosti in konfliktna situacije, ki lahko povzročajo številne negativne posledice. V takšnih razmerah potrebuje pomoč tako oseba z motnjo v duševnem razvoju kot celotna družina. Pri tem moramo imeti vedno v mislih posameznika in potrebe, ki jih ima. Poskrbeti moramo, da bo s pomočjo prišel do čim večje stopnje neodvisnosti, spodbujati moramo njegovo življenjsko odpornost in prožnost ter ohranjati stalno skrb tudi potem, ko posameznik že doseže določeno stopnjo neodvisnosti.

6.2.4 Vizija prihodnosti

Vsi intervjuvanci si želijo, da bi dobili službo in imeli lastna sredstva za preživljanje. Zaposlitev za njih predstavlja življenjsko prioriteto. Uspešna vključitev na trg delovne sile ima pomembno vlogo v življenju vsakega mladega človeka zaradi avtonomije, saj predstavlja zmožnost pridobivanja lastnih sredstev, in z vidika socialne integracije, kjer preko zaposlitve doseže status odraslosti in je vključen v družbo (Dekleva in drugi 2007, 12). Prav status odraslosti je za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju temeljni cilj, ki ga želijo doseči, saj je prav iz vseh vizij opaziti želje, ki jih lahko povezujemo z odraslostjo (imeti stanovanje, avto in službo):

»Želim si, da bi imel redno službo.«

»Rada bi našla stanovanje blizu Ljubljane, da se mi ne bi bilo treba voziti z vlakom vsak dan v Ljubljano.«

»Kupil bi si stanovanje in šel na svoje.«

»Služba bi mi pomenila neodvisnost od staršev.«

»Rad bi si kupil nov računalnik in v prihodnosti naredil izpit za avto.«

»Če bom imel priložnost, bom šel delat v tujino, v Nemčijo. Vseeno mi je za Slovenijo.«

»Rada bi imela svojo kmetijo, konje in jahalno šolo.«

»Zelo si želim, da bi imela službo. Vsakemu se enkrat nasmehne sreča, da dobi zaposlitev, jo bom pa tudi jaz.«

Opazimo lahko tudi odsotnost kratkoročnih ciljev oziroma ciljev, ki bi pomagali osmišljati trenutno življenje intervjuvancev.

6.3 Analiza intervjuja s strokovnjakinjo zaposlitvene rehabilitacije

Petra Štamapar je zaposlena kot rehabilitacijske svetovalka in vodja tima zaposlitvene rehabilitacije v podjetju Centerkontura, d. o. o., v Ljubljani. Ukvarja se z izobraževanjem, usposabljanjem in zaposlovanjem invalidov in drugih oseb iz ranljivih ciljnih skupin z namenom izboljšanja njihove zaposljivosti, kakovosti življenja, krepitev notranje moči, vključevanja v družbo ter spodbujanja enakih možnosti. Njene izkušnje bodo dopolnile analize intervjujev, ki smo jih opravili s potencialnimi uporabniki njihovih storitev.

Storitve zaposlitvene rehabilitacije vključujejo predhodno mnenje o ravni delovnih sposobnosti, znanj, delovnih navad in poklicnih interesov, ki je izhodiščna faza v procesu zaposlitvene rehabilitacije. Gre za celostno oceno posameznikovega trenutnega delovnega in socialnega funkcioniranja, njegovih zmožnosti, potencialov, interesov in ovir, pomembnih dejavnikov v okolju ter možnosti za vključitev v zaposlitev ali v izobraževanje. Poleg celostne ocene izvajajo še storitve motiviranja, sprejemanja lastne invalidnosti, iskanje zaposlitvenih ciljev, delo z delodajalcem in usposabljanje na konkretnem delovnem mestu v izbranem poklicu.

6.3.1 Vloga delodajalcev

Trg dela je vse zahtevnejši in brez prilagoditev osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju pri uvajanju v delo ne dosegajo pričakovanih rezultatov. Z delodajalci pridobivajo slabe izkušnje in napačne vzorce. Težave imajo predvsem s prihodi na delovno mesto in pogostimi bolniškimi odsotnostmi. Prav sodelovanje z delodajalcem je ključno za uspešno integracijo v delovno okolje, saj se delodajalci pogosto ne znajo in ne želijo ukvarjati z ljudmi, ki imajo težave. V primeru uspešne vključitve v delovno okolje lahko osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju postanejo dobri delavci.

6.3.2 Vloga Zavoda RS za zaposlovanje

Svetovalke na Zavodu RS za zaposlovanje dostikrat ne vedo, kakšne težave imajo prijavljene osebe. Če jim prijavljeni iskalci zaposlitve pokažejo odločbo, ki so jo imeli v času šolanja in so nekaj časa že brezposelnosti, so hitreje napoteni v zaposlitveno rehabilitacijo. Prav tako bi bilo smiselno vzpostaviti lažji prehod v zaposlitveno rehabilitacijo za tiste dijake, ki imajo že v času šolanja težave z redno šolsko prakso. Prehod iz izobraževanja preko Zavoda RS za zaposlovanje v zaposlitev je za osebe za lažjo motnjo v duševnem razvoju zelo težaven, saj njihovi programi aktivne politike zaposlovanja za njih niso primerni, ker nimajo sistema pomoči in spremljanja, ki je za te osebe ključen.

6.3.3 Vloga usposabljanja in izobraževanja

Tu so izpostavljene težave zaradi neujemanja med šolskimi izobraževalnimi cilji in poklicnimi cilji. Pri zaposlovanju so ključne različne veščine in ročne spretnosti, komunikacija, sledenje navodilom, razumevanje socialnega konteksta in odgovornost, ki je povezana tudi z rednim prihajanjem na delo. Pomembne so tudi delovne izkušnje že v času izobraževanja in, če so težave, bi bilo dobro predvideti postopek poklicne rehabilitacije.

Rehabilitacijske svetovalka in vodja tima zaposlitvene rehabilitacije v podjetju Centerkontura Petra Štampar vidi možne rešitve v dobro organiziranem sistemu vajeništva, ki bi omogočil povezovanje z delodajalci že med šolanjem. Tako bi se lahko oblikovala mreža delodajalcev, ki bi imeli ustrezne pogoje in tudi znanje za zaposlitev oseb, ki potrebujejo določeno stopnjo pomoči. Pomembne so tudi delovne izkušnje v času izobraževanja in v primeru težav možnost nadaljevanja s poklicno rehabilitacijo. Velikokrat statusa invalida, ki je pogoj za vključitev v zaposlitveno rehabilitacijo, osebe, ki bi bile upravičene do zaposlitvene rehabilitacije, ne želijo sprejeti.

6.3.4 Vloga zaposlitvenih centrov in socialnih podjetij

Zaposlitveni centri so postali zelo uspešni zaradi zakonske podlage, da morajo imeti obvezno zaposlenega mentorja, ki ga financira država in ima ključno vlogo pri delovanju zaposlitvenega centra. Socialna podjetja, tako meni ga. Štampar, nujno potrebujejo dodatne finančne vire, predvsem če zaposlujejo težje zaposljive osebe, ki pri delu potrebujejo mentorje. Prav tako poudarja, da imajo potrošniki zelo pomembno vlogo pri tem, da socialna podjetja uspešno delujejo.

7 ZAKLJUČNE UGOTOVITVE

Cilj izobraževanja in usposabljanja oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju je zaposlitev v običajnem delovnem okolju. Poskrbeti moramo za določeno stopnjo pomoči – podpore v primerih, ko samostojnega vključevanja v delovno okolje (iskanje dela in uvajanje v delo) ne zmorejo. Za boljše razumevanje oseb z motnjo v duševnem razvoju je pomembno razumeti nivo pomoči, ki ga posamezna oseba potrebuje. Nivo pomoči se razvršča v naslednje funkcionalne opredelitve: občasna, omejena, obsežna in vseobsegajoča (Lačen 2001). Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju po tej opredelitvi potrebujejo občasno pomoč, ki je kratkotrajna v konkretnih življenjskih situacijah oziroma okoljih. Pri takšni opredelitvi lažje motnje v duševnem razvoju se zdi pomoč pri vključevanju v delovno okolje nekaj samoumevnega. Pomembno je tudi, da izključenost iz trga dela za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju pomeni tudi postopno upadanje njihovih delovnih in osebnostnih potencialov. Kljub temu da lažja motnja v duševnem razvoju po končanem šolanju ni več enostavno prepoznana, ne smemo spregledati dejstva, da gre za vseživljenjsko motnjo (Beirne-Smith 2002). Za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju, pri katerih se ugotovi zmanjšana delovna učinkovitost, je smiselno vključevanje v podporne oblike zaposlovanja – v običajno delovno okolje, v socialna podjetja in v zaposlitvene centre, ki omogočajo zaščitno obliko zaposlovanja. Vključevanje v varstveno delovne centre pa je za njih neprimeren način reševanja brezposelnosti, saj njihove sposobnosti presegajo zahtevnost programov, ki jih izvajajo varstveno delovni centri.

Zaposlitvene možnosti oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju smo interpretirani s pomočjo teoretičnih izhodišč in njihovih osebnih biografij, ki smo jih dobili s pomočjo intervjujev. Ugotovili smo, s kakšnimi ovirami se srečujejo pri vstopu v zaposlitev in kakšen je vpliv njihovih izobraževalnih omejitev. Pokazalo se je, kako pomemben je vstop v zaposlitev, saj z njo osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju pridobijo sredstva za preživljanje, avtonomijo in status odraslosti, s tem pa tudi vključenost v družbo.

Povzeli bomo ključne omejitve oziroma ovire, ki vplivajo na zaposlovanje oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju na odprtem trgu delovne sile. Omejitve, ki so povezane z usposobljenostjo oziroma izobrazbenim statusom oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju, so:

- nizka formalna izobrazba in hkrati pomanjkanje ključnih kompetenc (znanj, veščin, spretnosti) ter drugih sposobnosti, ki jih zahteva delodajalec v običajnem delovnem okolju (komunikacijske sposobnosti, sposobnost učenja, organizacijske sposobnosti).

Predvideva se, da bodo ljudje zaposljivi, kar pomeni, da bodo poleg formalne izobrazbe opremljeni tudi z različnimi spretnostmi, kot so socialne spretnosti (samozavest, sprejemanje tveganja), digitalna pismenost in znanje tujih jezikov.

- zelo omejene možnosti izobraževalnih izbir in poklicev, ki posledično vpliva tudi na upad motivacije za delo v primeru, da poklic osebe ne zanima oziroma je ne veseli;
- zaradi zahtev po čim višji izobrazbi, ki hkrati omogoča boljše zaposlitvene možnosti, se vse več oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju odloči za nadaljevanje šolanja, ki pa je za njih dostikrat prezahtevno in ne prinaša želenih rezultatov, saj je kasneje prezahtevno tudi delo, ki se od njih pričakuje.

Najpomembnejše ovire, ki so povezane z dejavniki v delovnem okolju, medosebnimi odnosi, stopnjo pomoči:

- previsoke zahteve delodajalcev, ki dostikrat pričakujejo obvladovanje različnih zahtevnostnih ravni dela, in nerazumevanje težav, s katerimi se srečujejo osebe, ki jih zaposlujejo;
- premalo časa za uvajanje na delo in prezahteven tempo dela;
- pomanjkanje delovnih izkušenj (tudi zaradi kratkoročnih zaposlitev);
- nizka zaposlitvena varnost (nestandardne oblike zaposlitev – zaposlitve za določen čas, sezonsko delo) in nepredvidljiv delovni čas.

Namreč, nestandardne oblike zaposlitev, več prehajanj med statusom brezposelnosti in zaposlenosti je za osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju neprimerno, saj potrebujejo več časa, da se priučijo delovnih postopkov in se privadijo na delovno okolje. Kasneje pa lahko postanejo dobri delavci. Pri kratkotrajnih zaposlitvah pa te priložnosti sploh nimajo.

- pomanjkanje pozitivnih interakcij s sodelavci (nepripravljenost pomagati, izkoriščanje);
- neprimeren odnos delodajalcev;
- dolgotrajna brezposelnost.

Pri intervjuvancih, ki so bili zaposleni, smo opazili pogoste zdravstvene težave in zaradi tega več odsotnosti z dela kljub zaposlitvam, ki so trajale zelo kratek čas. Nekateri intervjuvanci so izrazili tudi svoja mnenja in stališča o svojem življenjskem položaju. Večina intervjuvancev se svojega položaja zaveda, pri nekaterih pa se je opazilo slabše povezovanje preteklih izkušenj in ugotavljanje posledic, ki jih prinaša brezposelnost.

S pomočjo teh ugotovitev lahko opozorimo na neustreznost vključevanja oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju na trg delovne sile. V teoretičnem delu smo opisali populacijo oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju, njihove izobraževalne možnosti in usmerjanje v ustrezne vzgojno – izobraževalne programe. Večina otrok, ki ima v odločbi o usmeritvi ugotovljeno lažjo motnjo v duševnem razvoju, se šola v segregiranih oblikah izobraževalnega sistema, v posebnih osnovnih šolah s prilagojenim programom in s pomočjo specialnih pedagogov. Šolanje lahko nadaljujejo na nižji poklicnih šolah, ki jim omogočajo le malo možnosti za izbiro poklica. Tudi na teh šolah imajo dodeljeno dodatno strokovno pomoč. Zato se odpira vprašanje o nujnosti nadaljevanja systemske pomoči pri prehodu iz izobraževanja v zaposlitev. Na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev se posamezniki soočajo s povsem novimi situacijami ne samo zaradi novih vlog, ki so povezane z vstopom na trg dela, temveč tudi zato, ker kar naenkrat ostanejo brez pomoči in se znajdejo v okolju, ki njihovih posebnih potreb več ne upošteva. Predvsem gre za velik razkorak med zahtevami delodajalcev, ko jih zaposlijo, in njihovimi delovnimi izkušnjami. Največ težav se pojavlja v uvajalnem obdobju. Delodajalci njihovih težav ne poznajo ter nimajo ustreznih izkušenj in znanj, kako naj jih uvedejo v delo. Največkrat jih označijo za nesposobne in neodgovorne. Prava tako od njih pričakujejo, da bodo kljub svoji nizki stopnji izobrazbe iznajdljivi, zmožni opravljati različna dela, komunikativni, prilagodljivi in hitro učljivi.

Menimo, da je na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev zelo pomembna systemska podpora s strani države. Lahko rečemo, da je celo odločilna, kajti pričakovanja, da ne bo prihajalo do težav, so nerealna. Vedno bolj ostra konkurenca na trgu dela, visoke zahteve delodajalcev in slabša povezanost šol z delodajalci v času šolanja vpliva, da imajo ti iskalci zaposlitve vse manj pozitivnih izkušenj. Zaradi tega se jim zapirajo možnosti, da bi se uspešno vključili v svet dela. Strinjamo se z mnenjem Štamparjeve, ki smo jo povprašali, kakšne so možne rešitve pri vzpostavljanju povezav med izobraževanjem in zaposlovanjem, ko pravi, da bo treba postaviti mrežo povezav med šolami in delodajalci. Delodajalcem bi redno sodelovanje s šolami omogočilo, da se pravočasno seznanijo s težavami, s katerimi se srečujejo osebe, ki jih lahko zaposlijo, in imeli bi jasno predstavbo o tem, kaj lahko od njih pričakujejo. Dijaki pa bi imeli manj težav s prilagajanjem na nove razmere, ki jih predstavlja vključitev v delo.

Status invalida, ki je pogoj za vključitev v postopke zaposlitvene rehabilitacije, dostikrat ovira sam postopek, kajti mnogi statusa invalida ne želijo sprejeti, s tem pa si onemogočijo dostop do podpornih in zaščitnih oblik zaposlitev, ki bi bile primerne zanje. Smiselno bi bilo predvideti vključevanje posameznikov z lažjo motnjo v duševnem razvoju, ki so imeli izrazitejšo težavo že med izobraževanjem, v podporne ali zaščitne oblike zaposlitev.

Dodamo lahko še, da morajo ustanove, ki se ukvarjajo z izobraževanjem otrok s posebnimi potrebami, natančno evalvirati svoje programe. Predvsem bi bilo treba posodobiti učne vsebine. Te bi omogočale boljšo opremljenost njihovih absolventov z znanji, veščinami in spretnostmi, ki jih bodo potrebovali pri delu, že v času izobraževanja pa bi bilo zaželeno, da se te ustanove povezujejo s potencialnimi delodajalci. Pri tem imajo lahko pomembno vlogo tudi socialna podjetja, ki bi z različnimi oblikami izobraževanja in usposabljanja – npr. učnimi delavnicami – postala vezni člen med izobraževanjem oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju in njihovo vključitvijo v zaposlitev. Pomembno je, da se na podlagi izobraževalnih možnosti posameznikov predvidijo nadaljnji koraki, ki vodijo do zaposlitve. Zaposlitev pa tako predstavlja socialno in profesionalno habilitacijo oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju.

LITERATURA

1. *American Association on Intellectual and Developmental Disabilities – AAIDD*. Dostopno prek: <http://aaid.org/intellectual-disability/definition> (16. marec 2017).
2. Analiza vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji. 2010. Dostopno prek: www.mizs.gov.si/...potrebe/Gradivo_Analiza_vzgoje_in_izobrazevanja_OPP_v_Slov (5. maj 2017).
3. Adam, Frane, Borut Rončević in Matevž Tomšič. 2003. *Socialni kapital*. Dostopno prek: <http://omrezen.si/knjiznica/viri-in-literatura> (9. april 2011).
4. Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: /*cf.
5. Bembič, Branko. 2012. *Kapitalizem v prehodih Politična in ekonomska zgodovina Zahoda po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia.
6. Berardi- Bifo, Franco. *Kognitarci in semiokapital*. Ljubljana: Maska.
7. Beirne-Smith, Mary, Richard F. Ittenbach, James R. Patton. 2003. *Mental retardation*. New Jersey: Merrill, Prentice Hall.
8. *Biotehniški izobraževalni center Ljubljana*. Dostopno prek: <http://www.bic-lj.si/> (5. maj 2017).
9. Bošnjak, Katrina. 2016. *Vstop mladostnika z lažjo motnjo v duševnem razvoju na trg delovne sile*. Diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
10. Bratković Daniela in Marijana Janković. 2013. *Zapošljavanje uz podršku osoba s intelektualnim teškočama*. Dostopno prek: inkluzija.hr/assets/pdbrosura_zaposlavanje (15.maj 2017).
11. Center za usposabljanje, vzgojo in izobraževanje Janeza Levca Ljubljana. *Letno poročilo*. Dostopno prek: <http://www.centerjanezalevca.si/default.aspx> (5. maj 2017)
12. Cobigo, Virginie, Helene Ouellette Kuntz, Rosemary Lysaght, Martin Lynn. 2012. Shifting our conceptualization of social inclusion. *Stigma Research and Action* 2(2): 75–84.
13. Colnarič, Blanka in Maja Zupančič. 2005. Osebnostne značilnosti učencev z lažjo motnjo v duševnem razvoju. *Anthropos* 2005 (1/4): 299–318.
14. Dart, Raymond. 2004. The Legitimacy of Social Enterprise: Nonprofit management and leadership. *Cleveland* 14 (4): 411–424.

15. Dekleva, Bojan, Jana Repuš Pavel, Darja Zorc Maver, ur. 2007. *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
16. Drobnič, Janez. 2001. Zaposlovanje invalidov. V *Politika zaposlovanja*, ur. Svetlik, Ivan, Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc, 436–471. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
17. *Evropska socialna listina* (Ur. list RS, št. 24/1999).
18. *Evropa 2020*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/europe2020/index_sl.htm (10. april 2017).
19. Galeša, Mirko. 1995. *Specialna metodika individualizacije*. Radovljica: Didakta.
20. Grum Kobal, Darja, Barbara Kobal, Marie Celeste, Polona Dremelj, Simona Smolej, Mateja Nagode. 2009. *Sociopsihološki vidiki izobraževanja oseb s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/12_09_sociopsiholoski_vidiki_izobrazevanja_oseb_s_posebnimi_potrebami.pdf (2. april 2017).
21. Hall, Sarah. 2010. The Social Inclusion of Young Adults with Intellectual Disabilities: A Phenomenology of their Experiences. *Journal of Ethnographic & Qualitative research* 2010 (4): 24–40.
22. Ignjatović, Mirosljub. 2002. *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. *Intellectual disability*. Dostopno prek: <http://aaidd.org/intellectual-disability> (15. februar 2017).
24. Ivančič, Angela. Organiziranost izobraževalnega sistema kot dejavnik integracije mladih na trg delovne sile. 2008. *Družboslovne razprave* 14 (57): 45–58.
25. Vovk-Ornik, Natalija, ur. 2015. *Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: ZRSS.
26. Kodrič, Jana (2010). Psihološko ocenjevanje otrok z motnjo v duševnem razvoju. V *Strokovno gradivo/3. posvet na temo Usmerjanje otrok z Downovim sindromom in drugih otrok z motnjo v duševnem razvoju*. Ljubljana, 28. september 2010, ur. Branka D. Jurišič, Alenka Šelih, 7–20 Ljubljana: Sožitje, Sekcija za Downov sindrom.
27. Kolarič, Zinka, Andreja Črnak-Meglič in Maja Vojnovič. 2002. *Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
28. *Konvencija o otrokovih pravicah* (Ur. list RS, št. 35/19929).

29. *Konvencija o pravicah invalidov* (Ur. list RS, št. 37/2008).
30. *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (Ur. list RS MP, 7–41/1994).
31. Kovač, Zdenka, Goran Milošević in Bojan Radej, ur. 2010. *Socialno podjetništvo - izzivi in perspektive*. Murska Sobota: Pribinovina, d. o. o.
32. Lačen, Marijan. 2001. *Odraslost osebe z motnjo v duševnem razvoju*. Ljubljana: Forma 1 d.o.o.
33. Lamovec, Tanja. 1998. *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
34. Lebarič, Nada, Darja Kobal Grum, Janez Kolenc. 2006. *Socialna integracija otrok s posebnimi potrebami*. Radovljica: Didakta.
35. Leskovšek, Vesna, Simona Smolej Jež, Liljana Rihter, Ružica Boškić in Maja Breznik. 2013. *Revščina zaposlenih*. Ljubljana: Sophia.
36. Lipičar, Tamara, Janja Krautberger, Nataša Govekar. 2014. *Možnosti nadaljnjega izobraževanja in prva zaposlitev po zaključeni osnovni šoli s prilagojenim programom ali izpolnjeni osnovnošolski obveznosti*. Ljubljana: Izobraževalni center Pika; Center Janeza Levca.
37. Mandič, Srna. 2005. Kakovost življenja: med novimi blaginjskimi koncepti in družbenimi izzivi. *Družboslovne razprave* 2005 48: 111–131
38. Mesojedec, Tadeja, Petra Pucelj Lukan, Nina Milenković Kikelj, Irena Mrak Merhar, Ana Grbec. 2014. *Mladi in socialna vključenost*. Ljubljana: Mladinski svet Slovenije. Dostopno prek: http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/socialna_vkljucenost_publicacija.pdf (15.maj 2017).
39. *Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti*. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si/> (21. april 2017).
40. MDDSZ. 2017. Smernice za izvajanje ukrepov aktivne politike zaposlovanja za obdobje obdobje 2016–2020. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/zaposlovanje/Smernice_APZ_2016_2020__final.pdf (20. april 2017).
41. MIZŠ. 2010. Analiza vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji. 2010. Dostopno prek: www.mizs.gov.si/...potrebe/Gradivo_Analiza_vzgoje_in_izobrazevanja_OPP_v_Slov (5. maj 2017)

42. Mladi in trg dela – ZRSZ. 2015. Dostopno prek: https://www.ess.gov.si/_files/7755/Analiza_Mladi_in_trg_dela_2015.pdf (15. maj 2017)
43. Murgel, Jasna. 2014. Socialno varstvo otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji. *Socialno delo* 53 (1): 15–24.
44. Nagode, Mateja, Polonca Jakob, Simona Smolej, Vid Žiberna, Barbara Kobal. 2008. *Analiza delovanja varstveno delovnih centrov*. Ljubljana. Inštitut RS za socialno varstvo
45. Navodila za izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/pdf/Navodila_poklic_strok_izobr.pdf (20. januar 2017).
46. Novljan, Egidija. 1997. *Specialna pedagogika oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
47. Opara, Božidar. 2015. *Dodatna strokovna pomoč in prilagoditve pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: ABO grafika, d. o. o.
48. Peterlin, Damijana. 2015. Zaposlovanje in delo. V *Vodnik po pravicah invalidov*, ur. Cveto Uršič, 35–45. Ljubljana: Birografika Bori, d. o. o.
49. *Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami*. Ur. list RS, št. 88/2013 (25. oktober 2013).
50. *Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami* (Ur. list RS, št. 88/13).
51. *Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev* (Ur. list RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13 in 102/15).
52. *Pravilnik o zaposlitvenih centrih* (Ur. list RS, št. 57/12 in 87/16).
53. Rovšek, Matej. 2013. *Značilnosti usmerjanja otrok in mladostnikov z motnjami v duševnem razvoju: doktorska disertacija*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
54. Rus, Veljko. 2009. *Tretja pot med antikapitalizmom in postsocializmom*. Ljubljana: Založba Sophia.
55. Slapnik, Tadej. 2010. *Pojem in razvoj socialnega podjetništva*. Strokovna tematska konferenca Socialno podjetništvo - izzivi in perspektive. 10. december 2010. Murska Sobota.
56. Smolej, Simona. 2009. Negativne plati fleksibilizacije zaposlovanja. *Socialno delo* 48 (4): 199–206.

57. *Strategija Evropa 2020*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/framework/europe-2020-strategy_sl (15. januar 2017).
58. Svetlik, Ivan in Mavricija Batič. 2001. Aktivna politika zaposlovanja. V *Politika zaposlovanja*, ur. Svetlik, Ivan, Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc, 174–197. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
59. Svetlik, Ivan, Nada Zupan in Miroslav Stanojević ur. 2009. *Management človeških virov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
60. Tabaj, Aleksandra. 2014. *Mednarodna konvencija o zaščiti in podpori pravic in dostojanstva invalidov*. Dostopno prek: <http://www2.arnes.si/~sudmhusk/images/03-Tabaj.pdf> (18. marec. 2017).
61. Trbanc, Martina. 1992. Različni socialno-blaginjski sistemi in trendi v socialnih politikah. *Družboslovne razprave* 14 (9): 94–108. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr14Trbanc.PDF> (10. marec 2017).
62. Trbanc, Martina. 1996. Socialna izključenost, koncept, obseg in značilnosti. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, ur. Ivan Svetlik, 287–336. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
63. Ule, Nastran Mirjana. Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganja. 2002. *Socialna pedagogika* 6 (3): 221–238.
64. Ule, Mirjana, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak in Blanka Tivadar. 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Juventa.
65. Ustava Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a).
66. Vidmar, Janez, Doroteja Juretič, Jasna Božič, Špela Kolar, Tatjana Brumnič Smrekar, Dominik Presen. 2010. *Evalvacija delovanja zaposlitvenih centrov v letu 2009*. Dostopno prek: www.ir-rs.si/f/docs/Razvojni_center.../Evalvacija_delovanja_zaposlitvenih.pdf (7. april 2017).
67. *Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb* (Ur. list SRS, št. 41/83, Ur. list RS, št. 114/06 – ZUTPG, 122/07 – odl. US, 61/10 – ZSVarPre in 40/11 – ZSVarPre-A).
68. *Zakon o delovnih razmerjih* (Ur. l. RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16 in 15/17 – odl. US).
69. *Zakon o osnovni šoli* (Ur. l. RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 in 46/16 – ZOFVI-K).

70. *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (Ur. list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 36/08, 58/09, 64/09 – popr., 65/09 – popr., 20/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 47/15, 46/16 in 49/16 – popr.).
71. *Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju* (Ur. list RS, št. 79/2006).
72. *Zakon o socialnem podjetništvu* (Ur. list RS, št. 20/2011).
73. *Zakon o socialnem varstvu* (Ur. list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1 in 15/17 – DZ).
74. *Zakon o urejanju trga dela* (Ur. list RS, št. 80/10, 40/12 – ZUJF, 21/13, 63/13, 100/13, 32/14 – ZPDZC-1 in 47/15 – ZZSDT).
75. *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami* (ZUOPP-1). Ur. list RS, 58/2011
76. *Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov* (ZZRZI) Ur. list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2 in 98/14
77. Zaviršek, Darja. 2000. *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: /*cf.
78. Zaviršek Darja in Jelka Škerjanc. 2000. *Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
79. Zaviršek, Darja in Špela Urh. 2005. *Pravice oseb z intelektualnimi ovirami*. Dostopnost izobraževanja in zaposlovanja. Poročilo 2005. Slovenija. Open Society Institute.
80. Zidar, Romana. 2013. Socialno podjetništvo trend mnogih obrazov. *Socialno delo* 52 (5): 291–305.
81. *Uredba o določitvi dejavnosti socialnega podjetništva* (Ur. list RS, št. 54/12 in 45/14).
82. *Ustava Republike Slovenije* (Ur. list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a).
83. Yunus, Muhammad. 2009. *Novemu kapitalizmu naproti*. Tržič: Mrvar.

PRILOGA A: ZAPISI INTERVJUJEV Z OSEBAMI, KI SO KONČALE NIŽJE POKLICNO IZOBRAŽEVANJE

Intervju z osebo 1:

Datum: 12. 4. 2017

Spol: m

Starost: 28

Kraj bivanja: Ljubljana

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – Gradbena

Leto zaključka šolanja: 2007

Starost ob zaključku šolanja: 18

Izobrazba in zaposlitven status staršev:

oče: zaposlen, srednja poklicna šola

mati: zaposlena, OŠPP–NIS

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlen?

Ne.

Kakšna dela si opravljal in koliko časa si bil zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.) Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imel? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas/ Varnostnik sem po potrebi – pri gasilcih, na prireditvah, koncertih, veselicah (ARH,SINTAL, G7) Npr. v Tolminu sem bil tri mesece, ko je bila sezona koncertov. To mi je zrihtal oče. Že več let delam kot varnostnik. Vedno samo občasno. Delovne dobe nimam nič. Maksimalno 4 mesece, vedno samo honorarno. Denar dobim vedno na roke.

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu? (Se spomniš kakšnega primera?)

S fanti se dobro razumemo. Dobro se počutim in vedno dobim pošteno plačilo.

Koliko časa si brezposeln? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

Odvisno, vmes med delom vsa leta že.

Koliko prošenj za delo si napisal?

Napišem kakšno prošnjo, če vidim oglas. Ene 3–4 letno.

Kolikokrat si se zaposlil in potem prenehal z delom? Kakšni so bili razlogi? (Npr. nisi zmožel – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

Ves čas občasno delam. Pošteno mi plačajo.

Smiselnost dela, ki si ga opravljal... primernost dela? /Glede na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./ Delo varnostnika se mi zdi v redu. Samo zato moraš biti. Meni je v redu.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bil/ prijavljen na Zavodu za zaposlovanje?

Ne.

Ali prejemaš kakšno denarno pomoč?

Prejemam denarno socialno pomoč.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo? V kakšnem primeru bi bil zadovoljen? Kaj bi si želel biti?

Če bi hotel bit varnostnik, da bi dobil redno službo, bi moral imeti licenco. Tega izpita pa nimam, se mi zdi pretežko. To je zame ovira, preveč je tistih členov za naučiti (pokaže, koliko debela je knjiga – op.) Tega jaz ne bi mogel. Pa še plačajo ti to licenco in potem ti trgajo od plače, dokler je ne odplačaš. Ampak to ni problem. Problem je, da se ne bi mogel toliko naučiti.

Ali se ti zdi primerna, ustrezna ali si s svojo izobrazbo zadovoljen? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Sem že pozabil, kaj smo se učili v šoli. Vem, da z bagerji ne morem upravljati. Mi lahko delamo samo z žabicami (pomožna gradbena dela – op.)

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

V šoli je bilo vse v redu.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

Starši, včasih sestra. Sestro moram res zelo prositi ali pa me sekira, naj najdem službo ...

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

V redu se počutim. Manjka mi nekaj. Rad bi s prijatelji kam šel, pa ne morem, ker nimam denarja.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Rad bi si kaj kupil. Saj zdaj sem dosegel svoje, imam mir. Oče mi je posodil za kolo. To je bila moja velika želja. Zdaj se mi je uresničila. Mal me sicer stisne, ko mu bom moral vračati. (4 krat po 100 evrov). Sej, ko zaslužim kot varnostnik, mi nekaj ostane. Kdaj si kupim tudi kaj za obleči.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Ne.

Kaj počneš, ko si doma?

Ves čas moram nekaj delati, migati, ne morem biti pri miru. Vzamem sosedovega psa in hodiva na dolge sprehode. Za punce nimam časa. Bolj malo hodim ven na pijače. Raje imam šport.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Kuham, ker to rad počnem. Pomivam posodo, pospravim svojo posteljo, posesam.

Ali dobivaš žepnino, s katero razpolagaš?

Ne, mami dajem 50 evrov za gospodinjstvo, za stroške (od denarne socialne pomoči, ki jo prejema –op.).

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Kupil bi si stanovanje in šel na svoje.

Bi še kaj povedal?

Redna služba je moja želja.

Intervju z osebo 2:

Datum: 12. 4. 2017

Spol: ž

Starost: 20

Kraj bivanja: Pivka

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – BIC

Leto zaključka šolanja: 2016

Starost ob zaključku šolanja: 19

Izobrazba in zaposlitven status staršev:

oče: zaposlen, osnovna šola, delavec

mati: zaposlena, srednja poklicna šola, delavka

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlena?

Ne.

Ali si že kdaj bila zaposlena?

Nikoli nisem delala še za denar.

Koliko časa si brezposelna? (Oceni v mesecih.)

8 mesecev.

Koliko prošenj za delo si napisala?

3 prošnje.

Na koliko razgovorih za službo si bila? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Bila sem na enem razgovoru, kjer sem se počutila v redu.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bila/ prijavljena na Zavodu za zaposlovanje?

Da, 3 mesece.

Ali si uspel povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

Ja, svetovalec je bil v redu.

Ali se ti zdi, da boš lahko s pomočjo poklicnega svetovalca na Zavodu za zaposlovanje dobila službo?

Ne vem.

Ali se ti zdi, da bi potrebovala kakšno drugačno pomoč? Kakšno? Ali ti je svetovalec zaposlitve povedal, kdo je rehabilitacijski svetovalec in kakšne možnosti zaposlitve imaš v primeru, da podaš vlogo za storitve zaposlitvene rehabilitacije?

O tem nisva govorila.

Ali si sploh razmišljala o tem, da bi bilo dobro, da rehabilitacijska komisija oceni tvoje delovne sposobnosti?

O tem nisem razmišljala.

Kaj pogrešaš pri svetovanju? Kakšna se ti zdi komunikacija svetovalnega osebja, jih razumeš? So navodila primerna ali so prezahtevna /npr. učenje pisanja prošnje/?

Ja, na 6 dnevni delavnicah za pisanje prošenj in za pisanje življenjepisa. Ni bilo pretežko. V redu je bilo.

Splošna izkušnja /kakšna je tolerantnost, razumevanje osebja/?

Primeren odnos.

Ali si se udeležila kakšnega programa, ki ga ponuja Zavod za zaposlovanje? /Usposabljanje na delovnem mestu, učenje za mlade, javna dela .../

Ne.

Ali prejemaš denarno pomoč?

Prejemam socialno podporo.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

S svojo izobrazbo sem zadovoljna, dovolj znam na tem področju.

Ali se ti zdi primerna, ustrežna ali si s svojo izobrazbo zadovoljna? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

V redu.

Ali si v času šolanja dobila ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Ne vem, zdi se mi, da je v redu.

Ali se čutiš dovolj usposobljeno za delo, za katerega si se izobraževala?

Za to, kar sem se učila, dovolj znam.

V kakšnem primeru bi bila zadovoljna? Kaj bi si želela biti?

Rada bi pazila otroke. Tega si najbolj želim.

Ali si poskusila z nadaljnjim izobraževanjem? Zakaj? /Zaradi statusa dijaka, zaradi zavedanja, da potrebujem boljšo izobrazbo .../

Ne morem nadaljevati z izobraževanjem zaradi učenja, ker mi ne gre.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

Edino mama mi pomaga. Lahko bi prosila tudi širšo družino, da mi pomaga pri iskanju službe, ampak še nisem. Skupaj z mamo gledava, če je kje kakšna služba zame.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Doma mi je dolgčas. Rada bi začela delati.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Mama in ata mi kupita, kar potrebujem. Ne počutim se prikrajšano.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Ne.

Kaj počneš, ko si doma?

Pazim sosedovo punčko, po potrebi, kadar me potrebujejo.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Jaz sem zadolžena za gospodinjska opravila: skuham kosilo, pomijem posode, grem tudi v trgovino po hrano. 1–2 uri porabim za gospodinjstvo. Tudi posesam.

Ali dobivaš žepnino, s katero razpolagaš?

Ne.

Ali bi jo rada imela?

Ne, ker ne želim biti odvisna od staršev.

Kaj bi si privoščila s svojim denarjem?

Kupila bi stvari za hišo.

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Rada bi dobila službo. To je glavni problem sedaj. Služba bi mi pomenila neodvisnost.

Bi še kaj povedala ?

Ne.

Intervju z osebo 3:

Datum: 13. 4. 2017

Spol: m

Starost: 23

Kraj bivanja: Ljubljana

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – BIC, 3-letni poklicni program – smer pek

Leto zaključka šolanja: 2014

Starost ob zaključku šolanja: 19

Izobrazba in zaposlitven status staršev:

oče: zaposlen, poklicni vojak

mati: zaposlena, OŠ, delavka

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlen?

Ne.

Ali si (bil) zaposlen v poklicu, za katerega si se izobraževal?

Da, 1 mesec v Ajdovščini v pekarni, potem so me odpustili.

Kakšna dela si opravljal in koliko časa si bil zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.) Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imel? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas/

4 mesece sem delal v tovarni, v Pivki perutninarstvo, od tega sem bil 1 mesec na bolniški.

Niso mi povedali razloga, zakaj mi ne podaljšajo pogodbe. Rekli so mi, da niso zadovoljni z mano, da nisem dosti dober za njih.

4 mesece sem delal že tukaj v Ljubljani, kjer trenutno živim, v pekarni, in bil 1 mesec od tega na bolniški. Delal sem po 15 ur. Tam je bilo normalno delati od 20 h do 15 h popoldne. Nisem vedel, kako naj se organiziram, šlo mi je »po zdravju«. Razumete, to se je vleklo, klicali so me naj pridem delat, ravno ko sem zaspal. Tak delovnik je bil normalen. Ni mi problem delati. Lahko delam, samo ne morem pa toliko ur delati na mesec .

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu? (Se spomniš kakšnega primera?)

V Pivki se s sodelavci nismo razumeli. Vprašal sem jih, kako se kaj naredi, so mi rekli: »Ti si isti kot mater, nesposoben.« Tisti, ki je imel »mene čez«, je šel na dopust. V tem času so me odpustili. On sploh ni vedel za to. Rekli so, da nisem zadosti dober za njih.

Šefici sem rekel, ko sem prejel minimalca, kje so vse moje ure. Rekla je, da ona nima vpogleda v naše ure. Bilo mi je za zjokat. Potem sem zbolel. Šel na bolniško, ko sem prišel nazaj, sem zaključil (po lastni želji).

Koliko časa si brezposeln? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

9 mesecev sem delal od skoraj treh let, odkar sem končal s šolanjem.

Koliko prošenj za delo si napisal?

30.

Na koliko razgovorih za službo si bil? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Na sedmih.

Kolikokrat si se zaposlil in potem prenehal z delom? Kakšni so bili razlogi ? (Npr. nisi zmožel – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

Prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, poškodba pri delu, tudi nizko plačilo, izkoriščanje in neplačevanje ur.

Smiselnost dela, ki si ga opravljal ... primernost dela? /Gleda na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./

Rad sem pek in to delo me veseli. Imam pripravljen vizitke (jo pokaže – vizitka s pekovskimi mojstrovinami – op.)

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bil/ prijavljen na Zavodu za zaposlovanje?

Da.

Ali si uspel povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

So v redu. Ko mi enkrat stanodajalec ni dal pravočasno njihove pošte z vabilom za delo, sem svetovalki razložil, kaj se je zgodilo, in ni komplicirala.

Ali se ti zdi, da boš lahko s pomočjo poklicnega svetovalca na Zavodu za zaposlovanje dobil službo?

Lahko.

Kaj pogrešaš pri tem svetovanju? Kakšna se ti zdi komunikacija svetovalnega osebja, jih razumeš? So navodila primerna ali so prezahtevna /npr. učenje pisanja prošnje/?

Udeležil sem se krajšega 6-dnevnega tečaja pisanja prošenj. Če ne bom zdaj našel službe, bom šel na daljšega, ker jaz hitro pozabim stvari. Jaz si ful težko zapomnim.

Splošna izkušnja /kakšna je tolerantnost, razumevanje osebja/?

V Ljubljani so zelo v redu, svetujejo, vse ti povejo. Svetovalka ve, kakšno izobrazbo imam. V Ilirski Bistrici je bilo grozno, tam smo na zavod prihajali brez veze, nič nam niso razložili.

Ali si se udeležil kakšnega programa, ki ga ponuja Zavod za zaposlovanje? /Usposabljanje na delovnem mestu, učenje za mlade, javna dela .../

Ne.

Ali si kdaj prejemal denarno nadomestilo za primer brezposelnosti? /Razlogi, zakaj ne./

Zdaj ga bom dobil, ga ravno čakam.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

S svojo izobrazbo sem zadovoljen.

Ali se ti zdi primerna, ustrezna ali si s svojo izobrazbo zadovoljen? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Ja, primerna se mi zdi in pek je to, kar si želim biti.

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Ja.

Ali se čutiš dovolj usposobljenega za delo, za katerega si se izobraževal?

Ja. Brez problema sem lahko v pekarni v službi. Pripravljen sem se pa tudi priučiti še česa.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

V Pivki perutninarstvo mi je službo zrihtala mama. Nesla je prošnjo na kadrovsko, potem se je prošnja izgubila, potem sem jo je morala še enkrat dati. Skratka, cela kolobocija.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Komaj čakam, da dobim službo. Danes sem bila na razgovoru za v Pekarno Špar. Javil sem se na prosto delovno mesto. Izbran sem bil v drugi krog. Čakam na izid. Vprašal me je, koliko si želim zaslužiti. Rekel sem, da toliko, kot je tarifa za peka začetnika. Med razgovorom mi je rekel, če bi še jaz kaj vprašal, se nisem mogel ničesar spomniti. Tudi zdaj se ne spomnim, kaj bi vprašal. Na razgovoru sem bil sem sproščen, normalno komunikativen. Rekel mi je, da bodo

javili, če me izberejo, in potem grem takoj na zdravniški pregled in lahko začnem delati. (Ob misli na uspeh, se kar smeji, to si zares ZELO želi – op.)

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Vem, kako z denarjem. Najprej plačam, kar je nujno. Ko gremo ven žurat s prijatelji, damo določeno vsoto na stran – toliko imamo, dosti je. Več ne zapravimo.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Poškodba pri delu – pretrgan meniskus (Ko je padel s polnimi pladnji v tovarni Pivka perutninarstvo – op.)

Kaj počneš, ko si doma?

Rad kuham, vendar zelo težko, ker je moje najemniško stanovanje polno ščurkov.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

(Sam skrbi za gospodinjstvo – op.)

Ali ti starši kaj pomagajo?

Starši mi kdaj posodijo denar, če mi zmanjka. Starši me vprašajo, če bom kaj prišel. Ma jaz tako rečem, da bom, a ne vem kdaj ... (Se je osamosvojil – op.)

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Najbolj si želim ven iz tega stanovanja.

Želim si redno službo. Ne želim si 4 mesece tukaj, 4 mesece tam. Rad bi imel red zacahnano, kaj bom. V Ljubljani imam več možnosti za zaposlitev. V Bistrici tam si 100% nezaposljiv. Če dobim delo, bom ostal v Ljubljani, to si najbolj želim. Drugače bom moral nazaj domov.

Intervju z osebo 4:

Datum: 13. 4. 2017

Spol: ž

Starost: 21

Kraj bivanja: Dob pri Domžalah

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – BIC, 3 letni poklicni program – smer slaščičar

Leto zaključka šolanja: 2015

Starost ob zaključku šolanja: 18

Izobrazba in zaposlitven status staršev:

oče: OŠ, nezaposlen, čistilec oken

mati: OŠ, nezaposlena, čistilka

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlena oz. če ne, ali si že kdaj bila zaposlen?

Ne.

Ali si /bila/ zaposlena v poklicu, za katerega si se izobraževala?

Ne.

*Kakšna dela si opravljala in koliko časa si bila zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.) Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imela? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas/ Prva služba po zaključku šolanja je bila v trgovini Mercator. Dobila sem **pogodbo za 6 mesecev**. Delala sem **samo 1 mesec**. Izmislili so si, da sem sama dala odpoved, tako da potem nisem dobila nadomestila na Zavodu za zaposlovanje.*

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu? (Se spomniš kakšnega primera?)

Pričakovali so, da bom takoj vse znala sama narediti. V 14 dneh naj bi se vsega naučila za delo na blagajni. Imela sem mentorico. Ko so videli, da se v tem času nisem naučila, so rekli, da bodo vzeli drugega in da lahko ostanem do konca meseca.

Koliko časa si brezposelna? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

Ves čas od zaključka šolanja, razen kratek čas vmes, 1 mesec, in v času počitnic, ko sem še imela status.

Koliko prošenj za delo si napisala?

Rekla bi okoli 50.

Na koliko razgovorih za službo si bila? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Na petnajstih razgovorih, nekaj takega. Spomnim se razgovora za delo slaščičarke. Tam je bil en grozen šef, rekel mi je, naj nekaj naredim in sem začela. Potem je rekel, da to ni v redu. Odgovorila sem mu, da smo mi v šoli drugače delali. Da tega jaz tako ne znam (nisem imela recepta). Potem se je začel ful dreti name, da nič ne znam. Potem sem mogla ven, ker nisem mogla dihat, sem bila čisto pod pritiskom.

Kolikokrat si se zaposlila in potem prenehala z delom? Kakšni so bili razlogi? (Npr. nisi zmogla – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

V Mercatorju je bil problem v tem, da sem bila popoldne sama, tudi za sosednjo blagajno ni bilo nikogar. To je bil največji problem, ker bi bilo že to dovolj, ker bi lahko potem sosedo vprašala, če česa ne bi vedela. Ker pa imajo premalo ljudi, se je zgodilo tudi, da sem bila čisto

sama popoldne. Stranke so se jezile, zakaj imajo tukaj nekoga, ki ne zna. Težko je bilo, ker sem morala prodajati cigarete in položnice tudi. Veliko vsega naenkrat.

Smiselnost dela, ki si ga opravljala ... primernost dela? /Glede na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./

Če bi imela več časa za uvajanje (14 dni ji je bilo na voljo), bi se vsega lahko naučila. Ne zdi se prezahtevno zame, samo več časa za uvajanje bi potrebovala. To je vse.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bila/ prijavljena na Zavodu za zaposlovanje?

Da, sem prijavljena.

Ali si uspela povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

Ja, vse mi je razložila, je v redu, svetuje mi, vendar ne razume čisto vsega o meni.

Ali se ti zdi, da boš lahko s pomočjo poklicnega svetovalca na Zavodu za zaposlovanje dobila službo?

Ne vem. Mogoče. Svetovalka je rekla, da bi bilo dobro, da bi se udeležila tečaja pisanje prošenj in življenjepisa. Mi smo se to učili v šoli, potem mi je popravila prošnjo in življenjepis. Iz Zavoda so mi sicer nekaj pošiljali, vendar je dostikrat služba predaleč. Jaz lahko samo v delam v Ljubljani in okolici.

Ali se ti zdi, da bi potrebovala kakšno drugačno pomoč? Kakšno? Ali ti je svetovalec zaposlitve povedal, kdo je rehabilitacijski svetovalec in kakšne možnosti zaposlitve imaš v primeru, da podaš vlogo za storitve zaposlitvene rehabilitacije?

Ja, dobila sem informacije.

Ali si sploh razmišljala o tem, da bi bilo dobro, da rehabilitacijska komisija oceni tvoje delovne sposobnosti?

Bila sem na rehabilitacijski komisiji, kjer so ugotovili, da imam določene zadržke in da lahko začnem delati kot invalid. To sem povedala poklicni svetovalki, ki je rekla, da sem čist v redu punca in da lahko sama najdem službo. Svetovalka je rekla, naj se sama odločim. Če ne bom našla službe, se bom mogoče odločila za to.

Ali si kdaj prejemala denarno nadomestilo za primer brezposelnosti?

Ne prejemam še denarne pomoči, ta mesec jo bom.

3. SKLOP: Izobrazba Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

S svojo izobrazbo nisem zadovoljna, ker me poklic za katerega sem izobrazena ne veseli. Sem se popolnoma narobe odločila, ko se sem šla na to šolo. Nisem imela možnosti izbire, kaj pa je bilo? »teksas« (Srednja poklicna in strokovna šola Bežigrad - op.) in slaščičarska. Sej ni nič drugega.

Ali se ti zdi primerna, ustrežna ali si s svojo izobrazbo zadovoljen? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Želela sem nekam drugam v šolo, ne na slaščičarsko. Moja želja je bila, da grem na trgovsko. Zdaj ne vem, če bi lahko s šolanjem nadaljevala, ne da se mi učit, raje bi imela kakšno službo, ampak ne kot slaščičarka.

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /česa ti najbolj primanjkuje?/

Nimam ustreznega znanja, ne veseli me. Za delat torte in okraske gor nisem, zato moraš biti miren. Tudi na zaključnem izpitu sem naredila torto s pomočjo učiteljice, ni mi šlo, »sem bila kar živčna«. Šolo sem končala, izkušenj pa nisem dovolj dobila. Tudi izkušenj z delom na tem področju nimam.

Ali se čutiš dovolj usposobljenega za delo za katerega si se izobraževal?

Ne počutim se dovolj usposobljeno za delo, ne veseli me in tudi izkušenj na tem področju nimam dovolj. Narobe sem se odločila, nisem imela dovolj izbire in sem šla kar na slaščičarsko, čeprav me ne veseli. Bi imela težave, če bi šla zdaj delat za slaščičarko, bi mi morali vse pokazati.

V kakšnem primeru bi bila zadovoljna? Kaj bi si želela biti?

Rada bi bila trgovka, ker potem bi me vzeli v službo. Iščejo tiste, ki imajo zaključeno trgovsko šolo.

Ali si poskusil z nadaljnjim izobraževanjem? Zakaj? /zaradi statusa dijaka, zaradi zavedanja, da potrebujem boljšo izobrazbo.../

Se, že razmišljala, da bi se vpisala zaradi statusa in potem bi ga lahko izkoristila, za delo v trgovini. Ker, če imaš status ni važno kakšno izobrazbo imaš. Med šolanjem sem poleti delala v Tosami s statusom dijakinje, v proizvodnji. Če imaš status, tudi ni važno ali imaš izkušnje. Drugače je pomembno, da imaš izkušnje. Mogoče bom šla zato nazaj na status dijaka.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh? Nihče, samo sama jo iščem.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

V zadnjem mesecu sem kar živčna, ker bi rada začela kaj delati. Pa nič ni nikjer.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Ne morem si skoraj nič privoščiti. Mami kaj prosim, samo ona nima, ker plačuje najemnino za stanovanje. Komaj prideva čez mesec.

Ali si imela kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Včasih imam stiske, ne morem dihati v zaprtem prostoru. To se mi je zgodilo tudi na tistem razgovoru.

Kaj počneš, ko si doma?

Zdaj sem začela teči in se malo bolje počutim.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Vse naredim jaz, pomijem po tleh, pospravim, pomijem posodo. Mama kuha, včasih tudi jaz. Porabim kakšno uro za gospodinjstvo.

Ali dobivaš žepnino, s katero razpolagaš?

Ne.

Ali bi jo rada imela?

Rada bi imela svoj denar.

Kaj bi si privoščila s svojim denarjem?

Izpit za avto,

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Da bi imela službo, kasneje mogoče fanta. Bi bilo fajn, če bi šla živet na svoje.

Intervju z osebo 5:

Datum: 13. 4. 2017

Spol: m

Starost: 26

Kraj bivanja: Cerknica

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – BIC

Leto zaključka šolanja: 2010

Starost ob zaključku šolanja: 18

Izobrazba staršev:

poklic in status očeta /zaposlen (vzdrževalec)

poklic in status matere / nezaposlena (končana OŠ)

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlen oz. če ne, ali si že kdaj bil zaposlen?

Ne.

Ali si (bil) zaposlen v poklicu, za katerega si se izobraževal?

Da, v Marcheju pekel kruh, lepinje 3 mesece in 14 dni. Bilo je po potrebi, ko so rabili več ljudi.

V Avstriji sem pobiral sezonsko zelenjavo in sadje. Dobil sem dobro plačilo.

Kakšna dela si opravljal in koliko časa si bil zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.) Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imel? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas/

Ritem med delom in iskanjem službe oziroma delom je »tako, da se ti vse sesuje«. Hočeš delati, pa ne moreš, ker te vsak najprej vpraša po delovnih izkušnjah. Imam vprašanje: Kako naj v RS dobiš delovne izkušnje, če pa ti nihče ne da možnosti, da bi jih dobil? Star bom 30 let (malo pretirava ☺) in nimam nobenih pravih izkušenj. To je že avtomatsko, takoj vidijo, da nimaš izkušenj.

Dostikrat je problem tudi prevoz. Revoz na primer plača prevoz iz Ljubljane, pobira celo Dolenjsko. Jaz bi se pa moral v Ljubljano pripeljati. Itak pa mi ni uspelo priti zraven.

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu? (Se spomniš kakšnega primera?)

Katastrofa. Ko začneš delati, začnejo s tabo »pometati«. Sploh ne veš, kam se obrniti. Ne veš, kaj bi bilo dobro zate. Nikakav odnos imajo do tebe, te izkoriščajo in delaš za minimalni denar. Z mojo mamo že celo življenje pometajo ...

Koliko časa si brezposeln? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

Ves čas – 5 let, razen občasnih del vmes.

Koliko prošenj za delo si napisal?

500–700 prošenj sem napisal. Več časa sem pisal prošnje kot pa delal za delovno dobo. Ponujam se tudi, grem na razgovor. Od vseh prošenj so me sami od sebe 15-krat poklicali.

Na koliko razgovorih za službo si bil? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Od vseh prošenj so me sami od sebe 15-krat poklicali.

Kolikokrat si se zaposlil in potem prenehal z delom? Kakšni so bili razlogi? (Npr. nisi zmogel – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

Vse je bilo sezonsko – za določen čas.

Smiselnost dela, ki si ga opravljal ... primernost dela? /Glede na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./

Smiselno delo bi bilo zame v laboratoriju.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bil/ prijavljen na Zavodu za zaposlovanje?

Ne, zdijo se mi nesposobni. Pravijo mi, da nisem pravi iskalec zaposlitve. Ker se ne javim.

Tudi agencije za zaposlovanje niso O. K. Samo izkoriščajo delavce.

Ali si uspel povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalac razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

Tukaj ničesar ne razumejo. V Avstriji je drugače. Tam ti ni treba že vsega znati, ampak greš delat in se ob delu naučiš (2 leti te usposabljaajo). Potem dobiš službo.

Ali se ti zdi, da boš lahko s pomočjo poklicnega svetovalca na Zavodu za zaposlovanje dobil službo?

Tukaj očitno ne.

Ali si sploh razmišljal o tem, da bi bilo dobro, da rehabilitacijska komisija oceni tvoje delovne sposobnosti?

Ne.

Kaj pogrešaš pri tem svetovanju? Kakšna se ti zdi komunikacija svetovalnega osebja, jih razumeš? So navodila primerna ali so prezahtevna /npr. učenje pisanja prošnje/?

Napisal sem že veliko preveč prošenj.

Ali si se udeležil kakšnega programa, ki ga ponuja Zavod za zaposlovanje? /Usposabljanje na delovnem mestu, učenje za mlade, javna dela .../

Ne.

Ali si kdaj prejemal denarno pomoč?

Ne.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

Rad bi se šolal 3+2, da bi postal živilski tehnik in bi delal v laboratoriju.

Ali se ti zdi primerna, ustrezna, ali si s svojo izobrazbo zadovoljen? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Imam prenizko izobrazbo. Če bi bil tehnik, bi sigurno dobil službo.

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Nisem mogel končati programa – 3-letnega in posledično tudi naprej ne. Primanjkuje mi potrebnega znanja.

Ali se čutiš dovolj usposobljenega za delo, za katerega si se izobraževal?

Lahko bi delal v pekarni, sam nisem kaj dosti in nimam izkušenj. (Op.: Glede na čas od šolanja sigurno izgublja zaupanje v svoje sposobnosti, tudi pozabil je že veliko stvari.)

V kakšnem primeru bi bil zadovoljen? Kaj bi si želel biti?

Zadovoljen bi bil, če bi bil živilski tehnik.

Ali si poskusil z nadaljnjim izobraževanjem? Zakaj? /Zaradi statusa dijaka, zaradi zavedanja, da potrebujem boljšo izobrazbo.../

Ne vem, kako bi se tega lotil. Učiteljica za slovenščino je kriva, ker samo zaključnega izpita iz slovenščine nisem naredil. Vsega je ona kriva, ker eni so pač zakompleksani ...

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

Oče mi ne pomaga aktivno pri iskanju službe. Vpraša me, a boš kaj delal. Ve, da je težko ...Včasih je bilo drugače. Prišel si z enega vogala do drugega in si lahko delal, če ne tu pa kje drugje.

5. Sklop: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Ves čas je tako. Nič ni bolje.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Občasno grem na kakšno pijačo, v glavnem ne hodim ven.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Ne.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Če je čas, mal pomagam pri gospodinjstvu. Posesam, mal splahnem posodo, jo dam v pomivalni stroj. Odvisno od dneva. Brat je tudi doma, je kuhar in nima službe.

Ali dobivaš žepnino, s katero razpolagaš?

Občasno dobivam različne vsote denarja. Pravi oče (starši so ločeni – op.) mi občasno da denar, pa stric in teta. Stric mi včasih da 100, 300, 500 evrov, potem šparam.

Kaj bi si privoščil s svojim denarjem?

Če bi jaz imel svojo redno službo (pa da bi delal v tem poklicu, ki me veseli; tehnik v laboratoriju), potem bi nekaj denarja najprej prišparal. Potem bi avto zamenjal, našel bi si eno pošteno punco in bi imel otroke (zdaj še tega ne morem), hišo bi si naredil, pri pravem očetu je prazno nadstropje, lahko bi si tam uredil stanovanje.

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Če bom imel priložnost, bom šel v tujino delat, v Nemčijo. Vseeno mi je za Slovenijo. Lahko tudi v Avstrijo. Moj dedek je tudi delal v Nemčiji. (Tudi sam vidi rešitev v tem, se je prijavil na avstrijsko borzo dela – op.)

Bi še kaj povedal ?

Ni tako, da bi z glavo čez zid rinil. Tudi športnik bi bil lahko, pa nisem prišel v klub ...

Intervju z osebo 6:

Datum: 24. 4. 2017

Spol: ž

Starost: 19

Kraj bivanja: Dol pri Ljubljani

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – BIC

Leto zaključka šolanja: 2010

Starost ob zaključku šolanja: 18

Izobrazba staršev:

poklic in status očeta /zaposlen, končana OŠPP, voznik

poklic in status matere /zaposlena, končana OŠPP, delavka

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlena oz. če ne, ali si že kdaj bila zaposlena?

Trenutno sem zaposlena. V domu starejših občanov - Trnovo

Kje?

V domu starejših občanov Trnovo

Ali si (bila) zaposlena v poklicu, za katerega si se izobraževala?

Ja, delam kot servirka v domu.

Kakšna dela si opravljala in koliko časa si bila zaposlena? Največ koliko časa – strnjeno?

(Oceni v mesecih.)

Bila sem zaposlena v hotelu Cubo, samo 1 teden, kjer so me odpustili zaradi pomankanja spretnosti in znanja. Sodelavci so mi rekli: » Tako ne bo šlo več, če te bo videl šef kuhinje, bo konec s tabo.« Menili so, da sem prepočasna. Drugače smo bili tam s sodelavci dober tim.

Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imela? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas .../

Sedaj imam pogodbo za določen čas do 15. maja za 3 mesece.

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu? (Se spomniš kakšnega primera?)

Včasih me malo izkoriščajo, priznam. Govorijo mi, prinesi mi to, pojdi tja. Naučila sem se, da nekaj naredim do konca, ker tako, da vsak nekaj hoče, ne gre. Si pa tudi pomagamo med seboj. Imajo pa nekateri sodelavci nefer odnos do nas. Delo imamo pravično razdeljeno. Dežurstva čez vikend so napisana na urniku, ki visi.

Koliko časa si brezposelna? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

Brezposelna sem bila 8 mesecev.

Koliko prošenj za delo si napisala?

Meni se zdi veliko, okoli 25.

Na koliko razgovorih za službo si bila? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Na dveh. Najprej so me poklicali po telefonu in me povabili na razgovor. Šef kuhinje mi je povedal, kakšen moraš biti v kuhinji. Rekel je, da moram biti hitra, natančna in disciplinirana. Pomembna je hitrost in urejenost. Vprašal me je tudi, če sem pripravljena na delo.

Kolikokrat si se zaposlila in potem prenehala z delom? Kakšni so bili razlogi? (Npr. nisi zmogla – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

Nisem zmogla, rekli so mi, da je to preveč odgovorno delo zame.

Smiselnost dela, ki si ga opravljala, primernost dela? /Glede na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./

To, kar delam sedaj, lahko opravljam, skušam biti dovolj hitra in se hitro premikam okoli, fizično je zelo naporno delo, ker ves čas stojim.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bila/ prijavljena na Zavodu za zaposlovanje?

Ja, tam sem tudi videla oglas, da iščejo servirko v domu, poslala sem prošnjo.

Ali si uspela povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

Svetovalci so v redu.

Ali se ti zdi, da boš lahko s pomočjo poklicnega svetovalca na Zavodu za zaposlovanje dobila službo?

Ja, svetovalka mi pošlje sms, da se moram obvezno javiti na delodajalčevo ponudbo. Vendar nikoli ni nič. Tudi odgovorijo ne.

Ali se ti zdi, da bi potrebovala kakšno drugačno pomoč? Kakšno? Ali ti je svetovalec zaposlitve povedal, kdo je rehabilitacijski svetovalec in kakšne možnosti zaposlitve imaš v primeru, da podaš vlogo za storitve zaposlitvene rehabilitacije?

Ja, poslali so me, vendar še nisem bila, ker čakam. Imam pa datum – za Sočo.

Ali si sploh razmišljala o tem, da bi bilo dobro, da rehabilitacijska komisija oceni tvoje delovne sposobnosti?

Vem, kaj to pomeni, vendar nisem prepričana, če je to dobro zame.

Kaj pogrešaš pri tem svetovanju? Kakšna se ti zdi komunikacija svetovalnega osebja, jih razumeš? So navodila primerna ali so prezahtevna /npr. učenje pisanja prošnje/?

Hodila sem na delavnice en teden – pisanje prošenj, življenjepisa. Pogovarjali smo se tudi o tem, kako potekajo pogovori. Delavnice so se mi zdele zelo v redu.

Splošna izkušnja /kakšna je tolerantnost, razumevanje osebja/?

V redu so bili vsi.

Ali si se udeležila kakšnega programa, ki ga ponuja Zavod za zaposlovanje ? /usposabljanje na delovnem mestu, učenje za mlade, javna dela .../

Ne.

Ali si kdaj prejemale denarno pomoč?

Dobivala sem socialno pomoč.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

Za to, kar sem se izobraževala, dovolj znam. Za takšna dela, ki jih zdaj opravljam, imam dovolj znanja.

Ali se ti zdi primerna, ustrezna ali si s svojo izobrazbo zadovoljna? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Rada bi se še izobraževala, vendar je to pretežko zame. Preveč je učenja. Ne morem si zapomniti toliko snovi. To je moj problem. Sem poskusila, pa ne gre.

Ali si v času šolanja dobila ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Mislim, da sem se dovolj naučila.

Ali se čutiš dovolj usposobljeno za delo, za katerega si se izobraževala?

Nimam občutka, da imam premalo znanja za to, kar delam.

V kakšnem primeru bi bila zadovoljna? Kaj bi si želela biti?

Ne bi zaradi sebe, ker ne zmorem.

Ali si poskusila z nadaljnjim izobraževanjem? Zakaj? /Zaradi statusa dijaka, zaradi zavedanja, da potrebuješ boljšo izobrazbo .../

Sem, ker bi rada bi imela poklicno šolo, katerokoli, zaradi položaja.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?
Ne. Starši si edino želijo, da bi čim prej dobila službo, da bom lahko plačevala položnice, da ne bom odvisna od njih, ker bom imela svojo plačo. Računajo name.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Ko pridem domov, sem zelo utrujena, bolijo me noge in zaspana sem, ker vstajam že malo čez 4 zjutraj. Ob 5.15 h imam vlak. Se bom že navadila, da vstajam tako zgodaj.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

S plačo sem zelo zadovoljna. Ko sem prvič dobila plačo, nisem mogla verjeti, da imam toliko denarja. Čisto sem bila navdušena.

Doma moram dajati tudi za hrano in plačevati položnice. Če bi imela kaj prostega časa, bi šla v kino.

Ali si imela kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Ne.

Kaj počneš, ko si doma?

Gledam televizijo, če nimamo kaj za jesti, grem v trgovino po hrano. Čez vikend mami skuha kosilo, če jaz delam.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Kakšno uro.

Kaj bi si privoščil s svojim denarjem?

Bila bi neodvisna od staršev. /Čeprav je vprašanje, če ne bo ona skrbela za starše, ker mora plačevati položnice in kupovati hrano s svojim prvim zasluženim denarjem v življenju - op./

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Da bi našla stanovanje blizu Ljubljane, da se mi ne bi bilo treba voziti z vlakom. Bojim se, da mi ne bodo podaljšali delovne pogodbe. Dobro se bi mi zdelo, da bi imela službo še naprej.

Intervju z osebo 7:

Datum: 26. 4. 2017

Spol: m

Starost: 20

Kraj bivanja: Trebnje

Zaključena šola: OŠPP – NIS, NPI – BIC

Leto zaključka šolanja: 2015

Starost ob zaključku šolanja: 18

Izobrazba staršev:

poklic in status očeta /zaposlen, prodajalec

poklic in status matere /zaposlena, dela v vrtcu

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlen?

Da.

Ali si (bil) zaposlen v poklicu, za katerega si se izobraževal?

Da v zaposlitvenem centru, v Pekarni Janez dela.

Kakšna dela si opravljal in koliko časa si bil zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.) Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imel? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas/ Zaposlen sem bil leto in pol. Delali smo v turnusu, zjutraj in ponoči.

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu? (Se spomniš kakšnega primera?)

V redu je bilo. Nič ni bilo narobe.

Koliko časa si brezposeln? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

Pol meseca, dal sem odpoved v pekarni.

Koliko prošenj za delo si napisal?

Nobene.

Na koliko razgovorih za službo si bil? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Sedaj bom šel na prvi razgovor v čistilni servis. V pekarno so me sami povabili in rekli, naj začnem z delom pri njih. Pred tem nisem bil na nobenem razgovoru.

Kolikokrat si se zaposlil in potem prenehal z delom? Kakšni so bili razlogi? (Npr. nisi zmogel – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

Problem je bil v tem, da je zame voziti se v Ljubljano predaleč. Razdalja je bila problem. V pekarni sem moral biti ob 4h zjutraj in nisem imel prevoza.

Smiselnost dela, ki si ga opravljal... primernost dela? /Glede na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./

Delo je bilo primerno zame. Z delom sem bil zadovoljen.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bil/ prijavljen na Zavodu za zaposlovanje?

Sedaj sem se prijavil.

Ali si uspel povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil kakšne možnosti imaš?

Termina še nisem dobil.

Ali se ti zdi, da boš lahko s pomočjo poklicnega svetovalca na Zavodu za zaposlovanje dobil službo?

So mi že povedali, da iščejo nekoga v čistilnem servisu in da naj se javim.

Ali se ti zdi, da bi potreboval kakšno drugačno pomoč? Kakšno? Ali ti je svetovalec zaposlitve povedal, kdo je rehabilitacijski svetovalec in kakšne možnosti zaposlitve imaš v primeru, da podaš vlogo za storitve zaposlitvene rehabilitacije?

Sem bil na rehabilitacijski komisiji, ocenili so mi 80 % delovnih sposobnosti.

Kaj pogrešaš pri tem svetovanju? Kakšna se ti zdi komunikacija svetovalnega osebja, jih razumeš? So navodila primerna ali so prezahtevna /npr. učenje pisanja prošnje/?

Nisem še šel.

Ali si kdaj prejemal denarno pomoč?

Ne.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

S svojo izobrazbo sem zadovoljen.

Ali se ti zdi primerna, ustrezna ali si s svojo izobrazbo zadovoljen? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Ne želim si več hoditi v šolo. Ta izobrazba je zame dovolj.

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Da.

Ali se čutiš dovolj usposobljenega za delo, za katerega si se izobraževal?

Dovolj znam, doma ves čas pečem kruh.

V kakšnem primeru bi bil zadovoljen? Kaj bi si želel biti?

Vseeno mi je, kaj bom delal.

Ali si poskusil z nadaljnjim izobraževanjem? Zakaj? /Zaradi statusa dijaka, zaradi zavedanja, da potrebujem boljšo izobrazbo .../

Ne.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

Rejniki mi bodo pomagali poiskati službo.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Imam veliko dela. Dobil sem naročilo z vasi, da moram pobarvati peskovnik. Doma pa moram pobarvati klopi.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Ja, dovolj denarja sem zaslužil. Odprt imam varčevalni račun. Kupil sem si kolo. To je bila moja velika želja. Kupil sem tudi svoj sesalec, s katerim pomagam doma čistiti avtomobile. Tudi drugim.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Težave imam z želodcem. Zato sem kdaj tudi manjkal v službi.

Kaj počneš, ko si doma?

Ne hodim ven, včasih ob petkih, največ na eno pijačo grem. Tam blizu nas je bar.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Doma kuham za celo družino, pečem kruh. Skratka, skrbim, da je za jesti, ko pridejo rejniku iz službe. Rejnikom sem dajal 200 evrov, ko sem bil v službi.

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Rad bi imel punco, s katero bi živel skupaj v stanovanju.

Intervju z osebo 8:

Datum: 11. 5. 2017

Spol: m

Starost:23

Kraj bivanja: Jesenice

Zaključena šola: OŠPP – NIS – BIC, Administrativna 3- leta

Leto zaključka šolanja: 2015

Starost ob zaključku šolanja: 21

Izobrazba staršev:

poklic in status očeta /zaposlen , IV. st. – vzdrževalec

poklic in status matere /invalidsko upokojena, v socialni vključenosti

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlen oz. če ne, ali si že kdaj bil zaposlen?

Ne.

Ali si (bil) zaposlen v poklicu, za katerega si se izobraževal?

Ne, bil sem receptor v CJL, delo mi je bilo zelo všeč, uporaba tujega jezika, fotokopiranje dokumentov.

Kakšna dela si opravljal in koliko časa si bil zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.) Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imel? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas .../

Edino šolska praksa, tudi preko študentskega servisa nisem delal.

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu?

V CJL sem dobil samo nagrado, obljubili so mi, da bom delal 2 meseca, potem sem delal le 14 dni. V redu sem se počutil, delo mi je bilo všeč.

Koliko prošenj za delo si napisal?

Napisal sem dve prošnje, za prodajalca.

Na koliko razgovorih za službo si bil? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Nisem bil na niti enem razgovoru.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bil/ prijavljen na Zavodu za zaposlovanje?

Da, sem bil, ker sem šel v postopek zaposlitvene rehabilitacije.

Ali si uspel povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

Na Jesenicah sem v postopku ocenitve dela zmožnosti, ta postopek, ocena, se vleče. Predlagali so mi glede na odločbo, da se vključim v postopek zaposlitvene rehabilitacije. Seznanjen sem, da so mi odobrili status invalida. Men ni problem delati, npr. 8 ur, vendar rabim nekoga, da me usmerja, rabim pomoč pri usmerjanju.

Ali si se udeležil kakšnega programa, ki ga ponuja Zavod za zaposlovanje? /Usposabljanje na delovnem mestu, učenje za mlade, javna dela .../

Ne, vendar bi se rad učil nemščino, ker živim blizu Avstrije in bi mi to koristilo. Mogoče bom poskusil.

Ali si kdaj prejemal denarno pomoč?

Da, prejemam denarno socialno pomoč.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

Imam dovolj znanja, rad bi še hodil v šolo, rad bi šel 3+2 za ekonomskega tehnika, ampak to ni dovolj, pomembne so še druge stvari, ne da se samo učiš.

Ali se ti zdi primerna, ustrezna ali si s svojo izobrazbo zadovoljen? Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Rad bi bil programer. Na Jesenicah pomagam na računalniških tečajih. To pomagam prostovoljno.

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/ Ali se čutiš dovolj usposobljenega za delo, za katerega si se izobraževal?

Sem slabo organiziran, ne bi znal urejati dokumente v mape, tako da administrator ni ravno zame.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

Edino mami mi je pomagala, da se čim prej vključim v zaposlitveno rehabilitacijo.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Trenutno čakam na odločbo.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Imam slabšo motoriko, ročne spretnosti, to opažam pri sebi.

Kaj počneš, ko si doma? Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Živim v stanovanjski skupini.

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno /oceni v urah/?

V stanovanjski skupini delamo po vnaprej določenem urniku.

Ali dobivaš žepnino, s katero razpolagaš?

Ima denarno socialno pomoč, v stanovanjski skupini dobivam denar za hrano (45 evrov na teden).

Kaj bi si privoščil s svojim denarjem?

Rad bi si kupil nov računalnik. Izpit za avto v prihodnosti, ni pa ravno ful velik cilj.

Intervju z osebo 9:

Datum: 11. 5. 2017

Spol: m

Starost: 21 let

Kraj bivanja: Kočevje

Zaključena šola: OŠPP – NIS – BIC in 3 letna - pek

Leto zaključka šolanja: 2016

Starost ob zaključku šolanja: 20 let

Izobrazba staršev:

poklic in status očeta: pleskar, invalidsko upokojen

poklic in status matere: kuharica nezaposlena

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlen oz. če ne, ali si že kdaj bil zaposlen?

Ja.

Kje?

Pekarna Ajdič.

Ali si (bil) zaposlen v poklicu, za katerega si se izobraževal?

Da.

Kakšna dela si opravljal in koliko časa si bil zaposlen? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

Revoz 1 mesec.

Kakšno pogodbo o zaposlitvi si imel? /Stalna zaposlitev, začasna – za določen čas .../

Določen čas – 3 mesece.

Kakšen je bil (je) odnos zaposlenih do tebe? Kakšno je (bilo) vzdušje na delovnem mestu?

Na začetku so vsi prijazni, kasneje se začnejo drugače obnašati, ni jih težko prenašati ... Včasih mogoče malo pretiravajo in dvomijo v mene, v moje sposobnosti, da ni dovolj kvalitetno narejeno, nepravilno, površno, ne dovolijo mi, da bi delal na svoj način, ne smeš delati po svoje. Oni imajo svoje postopke.

Koliko časa si brezposeln? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

7 mesecev, bilo je »dosadno«, bil sem na tleh, imel sem težko življenje, dotolklo me je, ker nisem dobil tiste službe, ki sem jo želel.

Koliko prošenj za delo si napisal?

Dve prošnji.

Na koliko razgovorih za službo si bil? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)

Na dveh. Nimam več treme, nimam takih težav. To sem jaz dal že skoz v svojem življenju.

Kolikokrat si se zaposlil in potem prenehal z delom? Kakšni so bili razlogi? (Npr. nisi zmožel – prenaporno delo, delodajalec ni bil zadovoljen, prenizko plačilo.)

V Revozu moraš biti robot, nastavijo hitrost tekočega traku, če si dovolj hiter, imaš na koncu 1 minuto časa za počitek. Moraš biti hiter, mora biti kvalitetno, vse lepo narejeno. Delaš kot norec, po domače povedano. Ni mi ugajalo, ni mi težko delati karkoli. Sem prilagodljiv in se hitro učim, imam voljo in sem vztrajen. Za delo moraš imeti tudi voljo in ne da samo stojiš in čakaš, kdaj bo minilo 8 ur.

Smiselnost dela, ki si ga opravljal, primernost dela? /Glede na tvoje sposobnosti, delovne izkušnje./

Zmorem veliko več, to delo se mi zdi načeloma v redu. Nisem vedel, na katero šolo bom šel, sem šel na blef.

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bil/ prijavljen na Zavodu za zaposlovanje?

Da, dobil sem službo preko Zavoda za zaposlovanje, šel sem na Revoz in v pekarno na razgovor.

Ali si uspel povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil kakšne možnosti imaš?

V redu svetovalec je bil.

Ali si se udeležil kakšnega programa, ki ga ponuja Zavod za zaposlovanje? /Usposabljanje na delovnem mestu, učenje za mlade, javna dela .../

Nisem se še udeležil nobenega programa.

Ali si kdaj prejemal denarno pomoč?

Dobival sem socialno pomoč.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svojo izobrazbo?

V redu ... rad bi šel še za živilskega tehnika, vendar mi takrat možgani niso delali.

Ali si v času šolanja dobil ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Da. Sem prilagodljiv, se hitro učim.

Ali se čutiš dovolj usposobljenega za delo, za katerega si se izobraževal?

Da.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Kdo ti pomaga pri iskanju zaposlitve (starši, sorodniki, prijatelji)? Na koga se lahko zanesesh?

Nihče mi ne pomaga.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Trenutno sem zadovoljen z življenju. Ko sem bil brez službe, je bilo grozno, bil sem na tleh v depresiji. To, da me niso sprejeli na Bicu, me je močno prizadelo, ampak ne toliko, da ne bi premagal te ovire. Tako je bilo tudi takrat, ko me v glasbeni niso sprejeli. Trenutno sem srečen. Cenim to, kar imam.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Želim si biti srečen. Meni tistega, kar si želim, denar ne more kupiti.

Ali si imel kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Moraš biti močan, da sprejmeš kritiko, moraš biti zrel, da sprejmeš kritiko, da to ne jemlješ kot osebno, moraš biti psihično zrel, ne samo znati, znati. Vedno se moraš znati prilagoditi tistemu novemu, kar zahtevajo od tebe.

Kaj počneš, ko si doma?

Več pomagam očetu kot materi. Očetu pomagam pri gradnji hiši.

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Težko življenje sem imel. Lahko imam lepo prihodnost, ker imam veliko možnosti, ker imam znanje, ki ga znam uporabiti. Lahko delam, dovolj znam. Za mali denar lahko veliko naredim. Potem bom še v lajf, če bom imel službo.

Intervju z osebo 10:

Datum: 15. 5. 2017

Spol: ž

Starost: 22 let

Kraj bivanja: Rovte pri Logatcu

Zaključena šola: OŠPP – NIS – BIC

Leto zaključka šolanja: 2012

Starost ob zaključku šolanja: 17 let

Izobrazba staršev:

poklic in status očeta / šofer avtobusa, upokojen

poklic in status matere / šivilja, upokojena

1. SKLOP: Poklic oz. zaposlitev

Ali si zaposlena?

Ne.

Ali si (bila) zaposlen v poklicu, za katerega si se izobraževala?

Ne.

Kakšna dela si opravljala in koliko časa si bila zaposlena? Največ koliko časa – strnjeno? (Oceni v mesecih.)

1 mesec, preko delovnega preizkusa in nič drugega nisem delala.

Koliko prošenj za delo si napisala?

Odvisno, 30 na leto. Večina ne odreagira, nekaj jih odgovori, da me niso sprejeli.

Na koliko razgovorih za službo si bila? Kako potekajo razgovori? (Počutje, razumevanje – ustreznost komunikacije ...)?

Strah me je, da delodajalec ne bi opazil, da sem bolna na živcih. Bila sem na 15 razgovorih na leto. Delodajalec že po mimiki obraza opazi, da je nekaj narobe. Tak imam občutek, ko pridem na razgovor, ful me je strah, kaj me bo vprašal, kakšno takšno vprašanje, na katerega ne bom znala odgovoriti, potem začnem jecljati in si mislim, joj, spet sem zafrknila ...

2. SKLOP: Vloga Zavoda za zaposlovanje in APZ

Ali si /si bila/ prijavljena na Zavodu za zaposlovanje?

Da.

Ali si uspela povedati svetovalcu zaposlitve, kaj želiš? Te je svetovalec razumel? Ti je razložil, kakšne možnosti imaš?

Odvisno, kdo je svetovalec. Bolj ne kot ja, kar se tiče njihovega razumevanja. Če je tista zoprna, se sploh ne javim.

Ali si kdaj razmišljala o tem, da bi bilo dobro, da rehabilitacijska komisija oceni tvoje delovne sposobnosti?

Sem v postopku zaposlitvene rehabilitacije, narediti moram 120 ur. Hodim na delavnice skupaj s tistimi, ki so iz zdravstvenih razlogov dobili odpoved, imajo višjo izobrazbo od mene. Me moti, rekla sem že, da bom nehala hoditi, pa ne smem, ker imajo pogodbo z delodajalcem. Ne razumem vsega, kar se dogaja na teh delavnicah, slabo razumem teme pogovora, je bolj primerno za tiste, ki so bolj izobraženi, dostikrat ne razumem, kaj je sploh bistvo.

Kakšna se ti zdi komunikacija svetovalnega osebja, jih razumeš? So navodila primerna ali so prezahtevna /npr. učenje pisanja prošnje/?

Rekli so mi, da moram večkrat prošnjo spremeniti, mi smo se to učili samo enkrat. Pogrešam, da bi se še enkrat naučili pisati prošnje, da bi bila boljša. Pogrešam individualen pristop. Tam, ko nas je 15, jaz nimam nič od tega.

Ali si kdaj prejemale denarno pomoč?

Ne dobivam nobene denarne pomoči, mama se boji, da bi prejemale socialno podporo, ker bo šla pol kmetija k hudiču.

3. SKLOP: Izobrazba

Kako ocenjuješ svoj izobrazbeni položaj?

Ko povem, da imam samo OŠ izobrazbo, večina delodajalcev misli, da smo nesposobni. Ko delodajalec izve, da imaš narejeno smo dveletno poklicno šolo, reče hvala lepa in adijo.

Ali si v času šolanja dobila ustrezna znanja, kvalifikacije? /Kaj ti najbolj primanjkuje?/

Samo pomoč v kuhinji ni problem, ne morem pa npr. nadomeščati glavnega kuharja, če gre na bolniško, ker je to preveč velika odgovornost. Enkrat sem delala v kuhinji in potem me zaradi tega niso zaposlili – delala sem samo 3 dni.

Ali si poskusila z nadaljnjim izobraževanjem? Zakaj? /Zaradi statusa dijaka, zaradi zavedanja, da potrebujem boljšo izobrazbo .../

Zaradi psihičnih težav ne morem nadaljevati šolanja.

4. SKLOP: Socialne mreže in njihova vloga pri zaposlovanju

Ali ti kakšna druga organizacija, ki je v tvojem kraju (npr. MIC ali kakšna druga organizacija oz. svetovalec) pomaga pri iskanju zaposlitve?

V Logatcu sem hodila na mladinske skupine. Hodila sem na skupino in potem so si vzeli še 15 minut zame časa. To mi je pomagalo.

Ali ti pri iskanju zaposlitve pomagajo starši, sorodniki, prijatelji?

Sestra brska po računalniku. Ona mi pomaga, starši niso nič na računalniku.

5. SKLOP: Splošno počutje, stopnja aktivnosti, vizija prihodnosti

Kako se trenutno počutiš (npr. v zadnjem mesecu)?

Dobro.

Ali si lahko privoščiš, kar potrebuješ oz. kar si želiš?

Zoprno je, ker si odvisen od drugih. Prosim mam, ali mi boš kupila to, in potem ji moram razložiti, če to res rabim ali si samo želim. O tem se moram potem z njo pogajati.

Ali si imela kakšne težave (bolezen ...), ki je močno vplivala na tvojo zaposljivost?

Psihiatrične težave.

Kaj počneš, ko si doma?

Ali pomagaš pri gospodinjskih opravilih? Koliko časa porabiš za ta opravila dnevno? /Oceni v urah./

Pomagam na kmetiji, odvisno od vremena. Cepim drva, nalagam drva, grem v štal. Težka dela opravljam, nabiram sadje in ga operem. Marmelado kuha mami. Ker je mami bolna – izpah kolka –, z očetom hodim v gozd. Doma sploh nimam pogojev, miru. Zdaj sem začela teči, to mi pomaga, da nisem več toliko občutljiva.

Ali dobivaš žepnino, s katero razpolagaš?

Ne.

Kaj bi si privoščila s svojim denarjem?

Rada bi imela svoj denar, ker bi ga znala čuvati, če ga dobim od staršev, ga takoj zapravim.

Kako si predstavljaš svojo prihodnost?

Zelo si želim službo. Vsakemu se enkrat sreča enkrat nasmehne, da dobi zaposlitev, jo bom bo tudi jaz. Rada bi imela svojo kmetijo, konje in jahalno šolo.

PRILOGA B: ZAPIS INTERVJUJA S PETRO ŠTAMPAR

Petra Štamapar je zaposlena kot rehabilitacijske svetovalka in vodja tima zaposlitvene rehabilitacije v podjetju Centerkontura, d. o. o., v Ljubljani.

Kakšna je običajna pot, do storitev zaposlitvene rehabilitacije za osebe, ki so končale nižje poklicno izobraževanje?

Do storitev zaposlitvene rehabilitacije se lahko pride samo z napotnico, da je oseba brezposelna in da ima podlago za pridobitev statusa invalidne osebe. Predvideva se, da bi ta oseba imela težave pri zaposlovanju. Oceno pa jim dodelimo preko zaposlitvene rehabilitacije. Zavod jim dodeli status. Smo pa vključeni v družbeno okolje in sodelujemo tudi s tistimi, ki hočejo sodelovati z nami. V primeru ZC »Janez dela« je delodajalec stopil z nami v stik in nas vprašal, kako posameznike vključiti v postopke zaposlitvene rehabilitacije. Vezni člen so tudi ambulante za avtizem, šolske svetovalne službe, psihiatri in psihologi.

Nekaj časa se ZRSZ sami trudijo, približno 2 leti, potem pa jih svetovalke preusmerijo k nam. Želimo si vzpostaviti prehod za tiste, za katere se že ve, da bodo imeli težave, ker jih imajo že v šoli. Pomembno je, da se jih ne pusti samih toliko časa. Večkrat je ta pot predolga. V tem času pridobivajo samo slabe izkušnje z delodajalci in napačne vzorce. Včasih celo prakse ne opravijo, tiste tri mesece, ker na delo ne pridejo vsak dan, zbolijo za vsako stvar in se skregajo, se čudno obnašajo. Največ težav imajo s prihodi na delovno mesto in pogostimi bolniškimi. Običajnim delodajalcem se s tem ne da ukvarjati oz. se ne znajo. Mi se ukvarjajo prav s tem, da jih učimo, da se morajo javiti, če ne pridejo, da so zobozdravniki in ostali pregledi tudi popoldne. Če na ZRSZ pokažejo odločbo o usmeritvi, so lahko hitreje napoteni v zaposlitveno rehabilitacijo. Odločba pospeši postopek. Dostikrat je ne želijo pokazati. Če jo pokažejo, dobijo posebno svetovalko.

Kakšne storitve zaposlitvene rehabilitacije izvajate?

Storitev B je ocena; predvidimo, ali imajo podlago za status invalida in pravico do zaposlitvene rehabilitacije. Gre za oceno delovnih sposobnosti, znanj, delovnih navad in poklicnih interesov. Storitve zaposlitvene rehabilitacije razdelimo na 3 korake: B je ocena; A–D pa so storitve zaposlitvene rotacije; A-storitve motiviranja, C-sprejemanje lastne invalidnosti, D-iskanje zaposlitvenih ciljev, F-delo z delodajalcem, J -usposabljanje na konkretnem delovnem mestu oziroma v izbranem poklicu, v tem primeru jih peljemo na razgovor k potencialnemu delodajalcu. Delodajalec prav tako sodeluje z nami in skupaj naredimo program usposabljanja.

Naučimo ga, kako se dela z njimi. Narediti je treba vsaj 100 ur, da prejmejo denarno nadomestilo od ZRSZ. Usposabljanje traja tudi do 1 leta (redkokdaj traja manj kot 6 mesecev), ker poteka pri osebah z lažjo motnjo v duševnem razvoju vse bolj počasi. Po zakonu je dovolj 3 mesece. Po tem obdobju lahko ocenimo zaposlitvene možnosti. Bistveno je, da se ukvarjamo z obema. Storitve N-ocena zaposlitvenih možnosti in s tem učinkovitosti. Ta ocena pa je ocena učinkovitosti na konkretnem delovnem mestu. Ugotavljamo delovno učinkovitost uporabnika in katere prilagoditve rabi na konkretnem delovnem mestu. Če je bilo usposabljanje uspešno, se delodajalec odloči, da bi to osebo zaposlil. Osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju brez prilagoditev ne pride niti do 30 % delovne učinkovitosti. Trg dela je vedno zahtevnejši. Zatakne se že pri prihodu na delu. Če je usposabljanje uspešno in se naučijo vsega, kar je potrebno, lahko izboljšajo svojo delovno učinkovitost in postanejo dobri delavci.

Kakšna je vloga zaposlitvenih centrov, socialnih podjetij in kakšno je vaše sodelovanje z njimi, ter možnosti za zaposlovanje oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju?

V ZC mora biti mentor prisoten ves čas. Je ključna oseba v zaposlitvenem centru. Pomembno je usposabljanje in uvajanje preko mentorja. Če nimaš dobrega mentorja, imaš težave tudi z delavci. Če pa ga imaš, se vse da. Se je že zgodilo, da smo morali zamenjati mentorja. Sodelujemo z zaposlitvenimi centri Zarja, Most in Janez dela. Gostilna dela, s katero tudi sodelujemo, pa ima status socialnega podjetja. Njih podpirajo in financirajo različni programi, kajti osebja je v primerjavi z rednimi gostilnami še enkrat toliko in brez finančnih spodbud socialna podjetja samo životarijo. Socialno podjetja se morajo v primerjavi z zaposlitvenimi centri sama preživljati.

Kakšna je vloga ZRSZ in APZ?

Glavna ločnica za nas je, ali rabijo stalno mentorstvo ali ne. Prehod iz šole v zaposlitev preko ZRSZ je težaven. Pri zaposlovanju je pomembno, kakšne so tvoje veščine, kako slediš navodilom, kako se vključuješ, kako razumeš socialni kontekst, kakšna je tvoja komunikacija, kaj znaš res delati, ne to kakšne ocene si imel. APZ ne pride v poštev, ker nimajo mentorskega sistema ter sistema pomoči in spremljanja. Gre za redna delovna mesta. ZRSZ nima takih programov. Težave imajo tudi delodajalci, ker z njimi nimajo izkušenj. Pogosto mislijo, da so leni, da se jim ne da. Ne vedo, da jih v bistvu ne razumejo, ker jim stvari nisi znali pokazati na pravi način. Problem je tudi njihova komunikacija. Obojestranska pomoč je ključna. V okviru šolstva pa je pomembno tudi delo na poklicnih ciljih. To se ne ujema s šolskim sistemom, kar je škoda. Za nas je končni cilj zaposlitev. Če se zaposlijo v zaposlitvenih centrih, jim več ne sledimo, ker imajo tam mentorja.

V ostalih oblikah – podpornih oblikah zaposlovanja, pa jim mi nudimo podporo še naprej. Pomembno je spremljanje tudi po zaposlitvi. Spremljanje v vstop na delovno mesto bi bilo pomembno za marsikoga, tudi za ta tiste, ki niso invalidi. Sporno je, ker marsikdo ne želi imeti statusa invalida. Ni v redu, da je vstopna točka status invalida. Mi jih učimo, da niso invalidi, potem pa jim damo odločbo s statusom invalida in jim zraven govorimo, da status ni nič, pa je. Zdravnik medicine dela potem vidi, da imaš napisano, da si invalid. Marsikdo ne želi sprejeti tega statusa. Ko pa je že tri leta na trgu in je neuspešen pri iskanju zaposlitve, mu ne preostane drugega. Jaz nisem invalid, jaz nisem debilen, marsikdo zaradi tega ne pride k nam. Če pa noče statusa, pa ni upravičen do zaposlitvene rehabilitacije. Odločba s statusom LMDR iz OŠ se nikjer ne vidi. Vzpostaviti bi bilo treba tudi kakšen drug sistem, npr. vajeništva (da bi že šola imela mrežo delodajalcev). Prednost bi bila, da bi jih delodajalec že poznal. Zelo pomembno bi bilo povezovanje z delodajalci tudi v NIS. Pomembno je tudi poklicno usmerjanje že v času OŠ, ker je izbira poklica zelo pomembna. Karierno svetovanje bi moralo biti pomemben del programa. Pomembne so tudi delovne izkušnje v času izobraževanja pri ustvarjanju socialnih mrež, ki lahko kasneje pomagajo pri zaposlitvi. Pomembno bi bilo vzpostaviti možnost direktnega prehoda iz šol v zaposlitveno rehabilitacijo brez prijavljanja na ZRSZ. Veliko stvari je še neurejenih, od status, prehodov, bivanjskih težav in izkoriščanja na delovnem mestu.